

Emisión Nº 3

Julio-Agosto-Setiembre 1988

Año XXXIX

VESTNIK VOLERO
VOLERO VESTNIK
SLOVENSКИН
ДОМОБРАНЦЕВ
VESTNIK
ДОМОБРАНЦЕВ
SLOVENSКИН
VESTNIK VO
ERO VESTNIK

VESTNIK SLOVENSКИH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV je glasilo svobodnjakov vključenih v ZDSPB. — Izdaja ga konzorcij, Ramón Falcón 4158, 1407 — Buenos Aires. Ureja uredniški odbor. Naslov uredništva in uprave: Ramón Falcón 4158, suc. 7, Buenos Aires.

VESTNIK — VOCERO es el informativo de los combatientes anticomunistas eslovenos. Edición y redacción: Ramón Falcón 4158, 1407 - Buenos Aires. Director y Editor responsable: Rudi Bras.

VESTNIK — VOCERO is the voice of slovenian anticommunist veterans. Ovitek: Aleš Gošar.

Tiska: Vilko S. R. L., Estados Unidos 425, 1101 - Buenos Aires, Argentina.

— o —

DENARNA NAKAZILA za naročnino in za „Tiskovni sklad Karla Mauserja“ pošiljajte na ime **VESTNIK**, na zgoraj napisani naslov uprave.

— o —

V S E B I N A

El diálogo del siglo	129
Pripombe k Blažičevemu članku (Janez Grum)	131
Razgledi z naših postojank	148
Nemški zbornik o Sloveniji	151
O „usodni nedolžnosti“ (Pristavski)	152
Žrtve nacističnih tiranov (2) (Ludovik Ceglar)	164
„...najtežja odločitev PO vojni...“ (iz De'a)	174
V SPOMIN	180
Mladina je spregledala, „Mladina“ piše	182
Vsi za enega, eden za vse (iz Mladine)	183
„Užalil je mrtvega predsednika...“ (iz Mladine)	184
DAROVI	III

VEŠNINIK VOJNERO

SLOVENSKIH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV

AÑO XXXIX

JULIO-SEPTIEMBRE 1988

El diálogo del siglo y el inexistente hombre nuevo

Son muchas las razones que fundamentan la absoluta e irremediable divergencia entre el cristianismo y el marxismo-leninismo. Durante la década de los años sesenta en algunos lugares de Europa se realizaron encuentros entre intelectuales cristianos y marxistas, que fueron caracterizados como "el diálogo del siglo". Así se intituló un libro —traducido del italiano— que contenía las disertaciones de uno de esos encuentros. Fueron pocos y terminaron en lo que era de prever: en nada. Los diálogos llegaban a un punto en que no era posible proseguir: se empantanaban. No por mala voluntad, sino porque los contenidos y el lenguaje mismo se tornaban ininteligibles desde el momento en que había conceptos y referencias absolutamente desconocidos y rechazados por el interlocutor. ¿Qué sentido tenía para el marxista términos como Dios, alma, trascendencia de la persona, redención...? Sólo quedaba darse la mano como personas educadas e irse cada uno a su casa.

Entre esos puntos divergentes hay que ubicar el referido a la escatología, a lo que en definitiva está más allá de la historia. El marxismo no tiene escatología el horizonte de cada uno finaliza definitivamente en la muerte y, socialmente, no trasciende el tiempo. El „triumfo“ (?) del proletariado en la historia merece en definitiva todos los sacrificios de la persona por un lado, y por otro justifica el uso de cualquier medio, y por supuesto la primicia del partido (comunista) con absoluta y totalizante adhesión a él. Si por consiguiente fuere menester quemar generaciones para el advenimiento de aquel "triumfo" o aceptar los delirantes excesos del stalinismo, ambas cosas serán aceptadas; si se creyera necesario borrar en los hechos lo que fue suscripto en tratados, se procederá cínicamente al respecto; si se juzgare necesario enmudecer —y aplastar— a personas y etnias se procederá sin escrúpulos.

Es verdad que, como nos lo indica la historia de los últimos setenta años, el marxismo-leninismo es capaz de atraer a muchos; pero no es menos cierto que cuando sobreviene la desilusión o el arrepentimiento el poder echa mano de medios expeditivos como la coacción en sus múltiples expresiones o la fuerza, llámense gulag, hospitales psiquiátricos, cárceles...

El discurso sobre el "nuevo hombre" fue para muchos atractivo mensaje y repetido "slogan" de la prédica antimarxista: el comunismo —y por obra suya— crearía en la sociedad una especie de fruto humano libre de injusticias y purificado de egoísmos.

El diario "La Stampa" de Turín hace pocos meses publicó la nota de un enviado especial a Cuba, intitulada "En América Central, después de 30 años de la revolución cubana, muere en los trópicos el hombre nuevo." Es sabido que dicho periódico nada tiene de confesional; pertenece a esa gran prensa italiana en la que es dable advertir con frecuencia tonalidades anticlericales-masónicas. El artículo es objetivo, con esa objetividad que caracteriza al periodista honesto y resulta más lúcida y sincera que la de muchos políticos más atentos a intereses partidarios y piruetas ideológicas que a la verdad.

Consideraciones

El artículo de marras presenta una serie de consideraciones que giran principalmente en torno de un encuentro del autor con estudiantes de la Facultad de Periodismo de La Habana, bajo la vigilante observancia de un profesor que encarna la actitud policiaca del régimen. Traigo a colación la nota del periodista italiano porque la frase citada —"muere en los trópicos el hombre nuevo"— resulta muy significativa.

A la verdad, el marxismo-leninismo habló del "hombre nuevo" con retraso de siglos. El tema del "hombre nuevo" ya fue tratado por San Pablo, nada menos; es claro que con significados absolutamente distintos. Pero, volviendo al citado artículo, es conveniente destacar que el hombre nuevo marxista no muere en los trópicos, sencillamente porque no nació nunca: ni en Cuba, ni en Nicaragua, ni en Rusia, ni en Hungría, ni en ningún otro lugar. Si no nació, no puede morir. Quienes murieron dolorosamente, en verdad, han sido aquellos que debieron padecer la inmisericorde fuerza marxo-comunista. Por eso, a quienes hablan de revoluciones humanistas — y hasta cristianas — refiriéndose a los marxistas, les desborda la ignorancia o la ingenuidad, para no pensar en la mala fe. Habría de invitarlos, por lo menos, a la lectura de algunos textos: por ejemplo dos, entre muchos, separados ambos por el contenido y los años de sus ediciones: "Persona non grata", del chileno J. Edwards y "Contra toda esperanza", del cubano A. Valladares. Se dirá que hay otros que presentan un panorama distinto. Es verdad: pero entonces, por lo menos, será recomendable que cada uno reflexione y saque sus conclusiones, pero ¡con los ojos abiertos!

(Del "Ambito Financiero" por el arzobispo Antonio Quarracino)

PRIPOMBE K BLAŽIČEVEMU ČLANKU

Ko sem zadnje dni septembra (1987) prvič bral Blažičev dolgi esej „Dobljena vojna — izgubljeni mir“ v Celovškem zvonu (septembra 1987), sem občutil, še bolj pa ob drugem in tretjem branju, da so v njem zmedljivo pomešane pravilne in sprejemljive ter neutemeljene in zato nesprejemljive trditve. To je uvidel tudi urednik Ameriške domovine, ki je k ponatisu prvega obroka tega članka pripomnil, da je „tu in tam tudi sporen“. Isto je čutil dr. Puš, ki je v svojih treh komentarjih zavrnil nesprejemljive Blažičeve trditve glede na katoliški tabor in na škofa Rožmana. (Žal, da dr. Puš ni dal svojih treh člankov prebrati komu in se malo pogovoriti ob njih, preden jih je dal v tisk.) Enako potrebo je čutil tudi župnik Jože Cvelbar in zato napisal svoje pripombe. (Zelo značilen za mnoge kraje v tistem času je bil partizanski miting na št. Joštu, marca 1942, na katerega je Cvelbarja „povabil“ partizan s puško na rami, mlad komunistični govornik pa je položil svoj revolver na mizo. Take so bile metode za pridobivanje kmetov v OF.) — Izzvana po trojnem Puševem komentarju sta napisala svoje misli k Blažičevemu esejju Tone Brulc in Vinko Rode v Svobodni Sloveniji (25. II. in 31. III.). V malo spremenjeni obliki je Celovski zvon priobčil Brulčev članek v marčni številki (VI/18). Kot sem ujel, trije rokopisi pa še vedrijo. Vsi ti pisci odklanjajo Blažičeve očitke in obtožbe, izrečene proti protikomunističnemu taboru med vojno v domovini, le Rode Blažiča delno sprejema, a ne ravno prepričljivo.

Pravilne v smislu demokracije in krščanske etike so Blažičeve obsodbe krutih sadov in posledic komunistične revolucije med vojno in komunistične (zdaj rečejo, stalinistične) prakse, ki l. 1945 in v naslednjih letih ni poznala nobenih mej obračunavanja s svojimi idejnimi in političnimi nasprotniki. Naj navedem glavne teh pravilnih in sprejemljivih trditev: Blažič prizna, da je bila v Sloveniji državljanska vojna; da je komunistična oblast grobo, naravnost brutalno prezirala „nekatera očitna življenjska dejstva“; da je zmagoviti komunistični režim „ogromno socialno energijo upanja in pričakovanj, ki so navržena vsaki zmagi, prvenstveno porabil („zapravil“) za vzpostavitev in vzdrževanje neke ekskluzivne in v bistvu manjšinske oblasti“, ki je sedaj ponižana, razvrednotena zaradi odpravljene slovenske narodne suverenosti, gospodarskega poloma, ekološke katastrofe in moralnih posledic. Pa da so nosilci komunistične diktature „nezadržno prosperirali zgolj od oblastniškega parazitizma“.

Za vsakega Slovenca morajo biti nadalje sprejemljive ostre Blažičeve besede na račun beograjskega centralizma: da sedanje unitaristične zahteve samooklicanega centra moči dokaj neprikrito merijo na odpravo prav tistih atributov slovenski biti, po katerih vsaj potencialno pridobivamo lastnosti nacije, to so etnično homogen teritorij ter hotenje po suverenem urejanju lastnih zadev. „Skoraj ne bi smelo biti dvoma o tem, da je končni namen

teh tendenc odvzeti Slovincem dejanske, naravne lastnosti naroda in jih tudi v Jugoslaviji degradirati na manjšinski status. Prvi in odločilni korak k temu je gospodarski zlom Slovenije.“ Izrecno omenja gospodarsko ropanje Slovenije in da Sloveniji Beograd pripisuje le „provincialni status brez pravice do lastnega imena v svetu. Mi za ta svet ne obstajamo“. In kasneje dodaja, da mora slovenski narod „štirideset let po takoimenovani osvoboditvi in takoimenovani matični državi biti boj za najosnovnejše narodne pravice“. Te Blažičeve besede bi moral vsak Slovenec večkrat razmišljati in se vprašati, kaj more storiti, da se ta uničujoči proces ustavi.

Prav tako je sprejemljiva Blažičeva trditev, da je bila življenjska resničnost v Sovjetski zvezi „še mnogo hujša od vsega tistega, kar je vedela povedati najostrejša protikomunistična propaganda“ v letih pred drugo svetovno vojno. In povsem sprejemljiva je njegova oznaka Osvobodilne fronte, za kakršno jo je imel protikomunistični katoliški tabor: OF ni bila nič drugega kot „prikrita komunistična organizacija“; udeležba krščanskih socialistov je „služila zgolj za simuliranje pluralizma“, ker bi po prepričanju tega tabora odkriti komunizem na Slovenskem ne mogel uspeti ali dobiti širšo podporo. Da ta organizacija „pod pretvezo osvobodilnega upora (hoče) zanetiti na Slovenskem komunistično revolucijo in se po zgledu Lenina in Trockega polastiti oblasti“ in da je OF predstavljala za slovenski narod večjo nevarnost kot pa le začasna tuja okupacija. K tej Blažičevi oznaki je treba reči, da so dogodki med vojsko krepko potrjevali to gledanje katoliškega tabora na OF, še vse bolj pa likvidacija domobrancev po končani vojski ter stalinistična praksa v naslednjih letih.

Nekatere Blažičeve trditve, namenjene večinskemu katoliškemu taboru, so le delno sprejemljive. Npr. o dr. Korošcu. Upravičena je Blažičeva trditev, da po „blejskem sporazumu“ (1927) Koroščevo politika ni bila več pod praporom slovenske avtonomije in sprejemljiva je kritika glede nedosežene slovenske banovine v letih 1939/40. Vendar pa je treba priznati, da se je Korošec krepko zavedal slovenskih narodnih potreb. L. 1938 je priporočil Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter Glasbeno akademijo in še vse pripravil za ustanovitev Umetnostne akademije. In politična svoboda pod njim vsaj v Sloveniji ni bila manjša, kot jo uživamo na ameriškem kontinentu. Po šestih letih Aleksandrove diktature je slovenstvo spet krepko zaživelo. Še vse bolj pa bi, če bi bili dobili slovensko banovino. (Baje so njeno odložitve zahtevali „višji državni interesi“.) Koroščevo svobodo je znala izrabiti in izkoristiti predvsem Komunistična partija in njene pomožne organizacije. Omenja pa Blažič Koroščevo opozorilo na prevratno komunistično dejavnost in na dejavnost nacističnih agentov, ki so kot turisti preplavljali državo.

V Blažičevem eseju pa so nesprejemljivi skoro vsi očitki in obtožbe na račun katoliškega tabora in posebej še škofa Rožmana, češ da sta ustvarjala pogoje za komunistično revolucijo s svojim takojšnjim nasprotovanjem Osvobodilni fronti, namesto da bi ta tabor masivno pristopil k njej, in z

neobsojanjem okupatorjevega nasilja. Nesprejemljivi zato, ker so šibko utemeljeni ali pa sploh neutemeljeni. In pri izrekanju svojih očitkov Blažič ne omenja ključno važnih dejavnikov, mimo katerih nihče ne sme iti, kdor prikazuje tisto revolucionarno dobo. Naj najprej omenim dva teh dejavnikov.

Bralec, ki ni doživljal komunistične revolucije v Sloveniji, bi moral iz Blažičevega eseja zvedeti, da je Centralni komite KPS že 15. avgusta 1941 ustanovil Varnostno obveščevalno službo (VOS), ki je imel isto nalogo, kot jo je imela Leninova ČEKA v Rusiji, namreč uničevanje političnih in idejnih nasprotnikov. To vlogo VOS-a je priznal sam Kardelj. VOS sta vodila Dušan Kraigher, član CK, in Kidričeva žena Zdenka. V VOS so bili sprejeti le mladi partijci in še mlajši skojevci (iz mladinske komunistične organizacije). V knjigi „Bojevniki za mir“, I. del (Ljubljana 1984), je tudi zaglavje z naslovom „Legendarna VOS“ in v njem besede: „Poleg zbiranja informacij je VOS tudi uničevala ljudske izdajalce in tako izvajala sklepe slovenske osvobodilne justice“. M. Mikuž pa je zapisal: „Težko je najti v zgodovini revolucij primere, da bi s tako rigorozno tenkovestnostjo obračunavali s kontrarevolucijo... kot ravno v narodno-osvobodilni vojni“ (Pregled NOB, I., str. 207). Blažič omenja ustanovitev VOS le s polovico stavka.

Drug dogodek ključnega pomena za razvoj komunistične revolucije v Sloveniji je bil sklep Osvobodilne fronte, da bo vsak odpor proti okupatorju zunaj OF smatran za narodno izdajstvo, ki bo v hudih primerih kaznovan s smrtjo. Ta sklep je bil narejen na predlog B. Kidriča 16. septembra 1941. Režimski zgodovinarji mu pripisujejo velik pomen. O tem sklepu in o drugih storjenih ta dan je šest dokumentov na sedmih straneh v knjigi „Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, I.“, Ljubljana 1962. Tudi sklep o monopolu odpora proti okupatorju omenja Blažič le s pol stavka. Najbrž se je redki mlajši bralec zamislil ob njem.

Partijska odločenost za ta monopol in ustanovitev VOS pa nista ostali samo na papirju in med štirimi stenami. Že avgusta so komunisti v Ljubljani in okolici začeli z atentati. Najprej je res bilo pobitih „nekaj nepomembnih ljudi“, kot pravi Blažič. Toda 1. oktobra je bil atentat na generala Rupnika in 13. oktobra na bivšega policijskega ravnatelja dr. Hacina, katerega so Italijani odstavili. Ta dva sta bila vidna in pomembna človeka, ravno zato so ju komunisti hoteli odstraniti iz javnega življenja. (Kot znano, atentata nista uspela.) Dne 4. decembra (1941) so vosovci ustrelili mladega inž. Emerja, ki je hotel organizirati rezistenco proti okupatorju po navodilih Mihajlovića. Teden dni kasneje (11. decembra) so ubili predsednika metalurškega sindikata (delavske unije) Vinka Vrankarja, ki je bil socialdemokrat, a je odklanjal OF. In 5. januarja 1942 so vosovci ustrelili policijskega pristava Ivana Polaka. Po teh umorih je bilo jasno, da je bil tedaj prvi cilj komunistične partije: spraviti s sveta sposobne in vplivne politične ter idejne nasprotnike, nepomembne pa ostrašiti. Naj dodam, da je bil 20. februarja 1942 ubit v Ljubljani finančnik Avgust Praprotnik, ki je bil vpliven v liberalnih vrstah. (Komunistična propaganda je takrat tr-

dila in režimski zgodovinarji že vedno, da je Praprotnik izročil Italijanom 50 imen levičarjev in da so jih na podlagi tega seznama Italijani zaprli.)

Spričo teh umorov ter drugega komunističnega nasilja po Ljubljanski pokrajini ni bilo nobene skušnjave pri večinskem katoliškem taboru, da bi masivno pristopili k OF. Da so krščanski socialisti in skupina Sokolov šli v OF, so šli zato, ker so njih predstavniki že prej miselno podlegli Komunistični partiji in l. 1940 sprejeli njeno politično vodstvo, kot je bilo zelo opazno v primeru ustanavljanja Društva prijateljev Sovjetske zveze.

Kdor prikazuje tisto revolucionarno dobo, zlasti 1941/42, in pri tem prepričuje bralca, da je večinski katoliški tabor skupaj s škofom Rožmanom ustvarjal pogoje za revolucijo, mora najprej prikazati vlogo teh dveh ključnih partijskih sklepov: ustanovitev VOS in sklep o monopolu odpora proti okupatorju.

In sedaj k Blažičevim neutemeljenim ali pa pre malo utemeljenim trditvam, očitkom in obtožbam.

Na str. 9 navaja Blažič kot pripoved prof. Šolarja, da so bile „spomladi usodnega leta 1942 še vse opcije odprte“ tudi za ljubljanski škofijski двореc, torej za škofa Rožmana. Toda takratna dejstva govorijo drugače. Rožman je že 30. novembra 1941 v ljubljanski stolnici naslikal „pretresljivo podobo naših dni in današnjih ljudi“. Takrat so verniki prvič zvedeli, da škof odklanja OF. In že takrat je spregovoril besede, „danes čujem govoriti sicer tudi resne ljudi, da umor ni več zločin, ampak junaško dejanje, ko so dandanes nekatere naravne vrednote politične narave višje kot verske, nadnaravne... Proti temu mnenju stoji božje razodetje. Umor je in ostane vnebovpijoč greh“.

In v svoji okrožnici za božične dni (1941) je škof zapisal: „Podvigi raznih osvobodilnih gibanj nerazsodnih ljudi v sedanjih razmerah narodu ne koristijo nič, pač pa mu škodujejo. Naša dolžnost je, da po svojih močeh narodu prihranimo večje zlo.“ Ko potem omeni nekaj primerov, kakšne hude reči doživljajo mladi ljudje, ki gredo v hribe (partizanov ne imenuje), se vpraša: „Ali je za 'osvobojenje' naroda vse to potrebno...? škoda za tolikšne žrtve... Če pa presodimo, koliko škodo delajo ljudstvu na deželi, se prepričamo, da povzročajo pod geslom osvobojenja svojemu narodu le večje zlo.“ In v novoletnem „Slovcu“ je izšlo podobno svarilo, ki ga je najbrž napisal tudi škof. V njem je ponovil: „Zlasti so obsodbe vredni umori, ki so jih izvršili posamezniki bodisi sami od sebe ali po naročilu ljudi, ki si prisvajajo celo oblast nad življenjem in smrtjo.“

Dalje pravi Blažič: „Eno krilo vodilnih katoliških mož, zmerno krijo, se je zavzemalo za masivni pristop katoličanov k odporiški Osvobodilni fronti. Vsekakor so to bili možje, ki so zmogli v času nacionalne katastrofe slovenskega naroda... čustvovati brezpogojno in v prvi vrsti kot Slovenci. Spominjam se, da je poleg sebe (Šojar) imenoval še pisatelja Finžgarja in dr. Gosarja. Zagovarjali so stališče, da je treba najprej in v prvi

vrsti misliti na celoto... na življenjsko ogroženi narod... in šele potem na njihove stranke, ali na to, kdo bo po vojni sedel na oblasti.“

Za masivni pristop katoličanov v OF se je takrat v l. 1941 in 1942 zavzemala „tretja skupina“, to je prof. Kocbek in sodelavci okrog njegove revije „Dejanje“, ter krščanski socialisti. Razen nekaj izjem je večina članov teh dveh skupin odšla v partizane. (Krščanski socialisti so v začetku bili največja skupina pri njih.) Začudljivo pa je, da oporečnik Blažič še po 45 letih navaja to gledanje maloštevilnih in precej naivnih idealistov, ne da bi povedal, da Komunistična partija ves čas vojne ni nikdar izgubila izpred oči svoje dominantne vloge v OF in enako v vojaških formacijah partizanov. In začudljivo tudi zato, ko vendar ni ne duha ne sluha, od Dolomitske izjave pa do danes, o kakšni skupini krščanskih socialistov in o kakšni „tretji skupini“ intelektualcev v Sloveniji. — K citiranemu Blažičevemu gledanju pa je treba pripomniti, da je tudi večinski katoliški tabor tedaj mislil na slovenski narod kot celoto, kar ravno dokazujeta Rožmanovo opozorilo in zaskrbljenost v prej omenjenem govoru, okrožnici in novoletnem voščilu. In kasneje zlasti Natlačenova spomenica Mussoliniju ter Škofova spomenica Grazioliju. (O teh več kasneje.)

Da je bil Finžgar na strani OF, je bilo tedaj v Ljubljani splošno znano. Zato je za Finžgarja Blažič upravičen reči, da je bil za masivni pristop v OF. Toda šolar ni bil za tak pristop, kot mlajši bralec dobi vtis ob Blažičevih besedah. Prof. Jakob Šolar (duhovnik in ugledni profesor škofijske gimnazije, znan slovenist in lingvist) in prav tako dr. Andrej Gosar (l. 1927 minister za socialno politiko v dveh vladah v Beogradu ter redni univ. profesor in pred vojno trikrat zaporedoma dekan tehniške fakultete — predaval je ekonomijo tehnikom) sta Borisu Kidriču v obraz odklonila pristop v OF. Tej sceni je bil priča Josip Vidmar. (Da bi mladi B. Kidrič pridobil Gosarja in Šolarja za OF, je na pomoč poklical Vidmarja.) Naj navedem zadnji del Vidmarjeve pripovedi o tem srečanju: „Razložila sva dr. Gosarju, čemu sva prišla, mu razložila poglavitna namerila in program gibanja ter ga povabila, naj pristopi k organizaciji, kateri bi spričo svojega velikega ugleda veliko pomenil. V tem je prišel dr. Šolar, ki je najin predlog odbil brez utemeljitve. Gosar pa je sicer pokazal neko zanimanje, vendar je vabilo odklonil tudi on... in ostal nedostopen. Kidrič mu je skušal opisati potek osvobodilnega boja in položaj, ki bo nekoč nastal med borci za svobodo in starokopitneži. ‘Ali veste, kam to lahko pripelje?’ ‘Vem’, je odgovoril Gosar. ‘In se tega ne bojite?’ ‘Bojim, toda z vami kljub temu ne morem’, je odgovoril Gosar. ‘Prišlo bo pač do državljanske vojne’, je pristavil (Gosar). Kidrič pa: ‘Pa veste tudi, kdo bo v državljanski vojni zmaga?’ ‘Vem’, je rekel Gosar in dodal prepričano: ‘Vi! Toda kljub temu ne morem z vami, ne danes, ne takrat’. Dr. Šolar je triumfiral in midva sva se poslovila. Seveda Kidrič ni pogosto naletel na tolikšno trdovratnost.“ Tako pove Vidmar v “Obrazih” (p. 368/369, 2. natis, Ljubljana 1980; v 3. natisu knjige (1985) je ta odvtavek na str. 540). — „Do-

kumenti ljudske revolucije v Sloveniji“, I., pa imajo na str. 194 tole opombo o Gosarju in Šolarju: „Jesen 1941 je izdala Gosar-Šolarjeva skupina takoimenovane 'katoliške sredine' ciklostilen letak ali okrožnico z naslovom 'Slovenci, združimo se!' in s podpisom 'Združeni Slovenci'. V njem je ostro obsodila OF, češ da ustvarja 'rokovnjaštvo', s čimer je mislila na partizanske čete.“ — V novembru 1944 so Nemci zaprli prof. Šolarja in dr. Gosarja ter ju po Novem letu odpeljali v taborišče Dachau. L. 1952 je bil Šolar obsojen v Ljubljani na 9 let ječe in dobro polovico odsedel. Ali je bil po vojni obsojen tudi dr. Gosar, piscu tega članka ni znano. — Na podlagi Vidmarjeve pripovedi v „Obrazih“ ter opombe v „Dokumentih“ ni sprejemljiva Blažičeva pripoved, da sta bila tudi Šolar in Gosar za masivni pristop katoličanov v OF in da je glede OF Šolar postavljaj sebe in Gosarja v isto vrsto kot Finžgarja.

Najdlje se Blažič ustavlja pri škofu Rožmanu. Predmet njegovega razglabljanja je škofova obsodba komunističnega terorja ter škofov molk k italijanskemu streljanju talcev. To je osrednji del njegovega eseja.

Na str. 10 Čelovškega zvona (sept. 1987, V/16) omenja Blažič: „Ko so Italijani po partizanskem napadu na vlak pri Radohovi vasi ustrelili 20 talcev, so prav ti zagovorniki pristopa v OF stopili k škofu Rožmanu in zahtevali, naj te strahotne umore malih in neudeleženih ljudi javno obsodi. Po dolgih prepričevanjih, ki so morala predvsem premagati veliko škofovo nezaupanje do najbolj vplivne sestavine OF, komunistov, je le-ta obljubil, da bo to storil ob prvi večji priložnosti in taka se je ponujala na bližnjo veliko nedeljo.“ K temu pripominjam, da dr. Gosar ni bil med obiskovalci, kot bralec nujno dobi vtis na prejšnji strani, ampak so to bili pisatelj Finžgar, Šolar ter koroški rojak in škofov prijatelj dr. Janko Arneje, župnik pri Sv. Jakobu v Ljubljani. Tako mi je pri obisku oktobra 1978 povedal dr. J. Tischler, kar je vedel od Arnejca. K številu ustreljenih talcev pri Radohovi vasi pa: ustreljenih ni bilo 20 talcev, ampak 6, kot pove Mikuš v „Pregledu NOB“, I., p. 348, isto število omenjajo „Dokumenti“ II., v cpombi na str. 19.

Blažič nadalje pove, da so pri obisku ugibali, kako bo reagirala fašistična oblast. Da je treba računati, da bo ta škofa odpeljala v konfinacijo v Italijo, a da se bo Vatikan verjetno zanimal zanj. „S konfinacijo bi Rožman rešil čast slovenskega škofa in bil navdušeno sprejet ob vrnitvi,“ je navedel Tischler po Arnejcu. Blažič tudi omenja, da so v razgovoru pomislili tudi na „docela nepreračunljiv in predvsem nasilniški značaj fašističnih oblasti“. Ta navedba je vsekakor sprejemljiva.

Za tem Blažič piše, da „v razdobju samo nekaj dni sta pod streli eksekutorjev OF oz. Komunistične partije, padla dva študenta, člana Katoliške akcije“ in da sta bila v očeh OF izdajalca v službi okupatorja. Ta dvojni atentat naj bi po Šolarju povsem zaobrnil tok stvari (dogodkov). Za tem pa pove Blažič v pojasnilo, da je „v katoliškem taboru obstajalo poleg ime-

novanih voditeljev zmernega krila še zelo vplivno jedro takih, ki so od vsega začetka zavračali kakršnokoli sodelovanje z OF⁴. Nato poda tisto oznako OF, ki sem jo navedel že spredaj in ki je vsekakor pravilna. Pri njej naj si bralec predstavlja predvsem nemško okupacijo Gorenjske in Štajerske, ki je bila genocidna od vsega začetka, v znatno manjši meri pa to velja za italijansko okupacijo Ljubljanske pokrajine.

Navezujoč na to oznako Blažič navaja, da je škof Rožman pri pogrebnih slovesnostih (dejansko za Kikljem) „obe žrtvi atentata proglasil za krščanska mučenca, obsodil teroristični komunizem — o okupatorjevem zločinu nad neudeleženimi slovenskimi ljudmi pa je molčal“. Za tem pa, da se je po Šolarjevih besedah tedaj „dopolnilo nekaj usodnega, črte ločnice so bile potegnjene... zamisel o vsenarodni odporiški fronti z masivno katoliško udeležbo je bila nepopravljivo spodkopana“. Spričo Vidmarjeve pripovedi in omenjenega letaka je nesprejemljiva trditev, da so te besede Šolarjeve. Reči je treba, da so Blažičeve.

Zaradi časovnega zaporedja dogodkov je treba povedati, da sta bila študenta Franček Župec in Jaroslav Kikelj (oba Štajerca, a že nekaj let v Ljubljani) likvidirana 16. in 18. marca 1942 (ne 1943!), streljanje šestih talcev pri Radohovi vasi pa se je zgodilo 28. aprila 1942, torej več kot pet tednov po uboju obeh študentov. Zato ta dva uboja nista zaobrnila toka stvari, kot misli Blažič.

Naj nadaljujem z imenovanimi tremi obiskovalci, ki so šli k škofu. Kot mi dogodki po prvem italijanskem streljanju talcev pri Radohovi vasi in po streljanju dveh talcev 1. maja v Ljubljani dokazujejo, so imenovani trije šli k škofu verjetno po 17. maju. Od 11. maja naprej so namreč Italijani streljali talce skoraj vsak dan: 11. maja deset, 12. maja devet, 13. maja dva, 15. maja dva, 16. maja šest in 17. maja pet, vse v Ljubljani. Nato je bil 12 dni odmor. To streljanje je pretreslo javnost, zlasti še v Ljubljani — in tudi OF. Zato se je Finžgar odločil za obisk pri škofu najbrž na poziv OF. Sicer so v tistih dneh bili člani izvršnega odbora OF zakonspirirani v podzemlju, a en njegov član se je prosto gibal po Ljubljani. To je bil ugleden zdravnik dr. Anton Brecej, ki je bil dolgo let bližnji Finžgarjev sosed v Trnovem in v dobrih odnošajih z njim. Zato je OF po njem opomnila Finžgarja, naj gre k škofu in ga pridobi, da bo obsodil streljanje talcev. (Da je bil dr. Brecej član IOOF, je v veliko začudenje sporočil „Slovenski poročevalec“ dan po njegovi smrti 22. septembra 1943.)

Ker je streljanje talcev hudo nemoralno in nasilno dejanje za vsakega človeka in kristjana, zato Finžgarju ni bilo težko pregovoriti Šolarja in Arneja, da sta šla z njim k škofu. In ni dvoma, da je glede nemoravnosti in nasilnosti streljanje talcev enako čutil tudi škof.

Po Blažičevi pripovedi je škof, kot že omenjeno, obljubil trem obiskovalcem, da bo obsodil italijansko streljanje talcev na bližnjo veliko nedeljo, dr. Tišler pa je izrecno omenil binško nedeljo. Ta je bila tistega leta

24. maja (Velika noč ne pride v poštev). Tišler je tudi omenil, da se je na binkoštno nedeljo zgodilo ravno nasprotno: škof Rožman je obsodil le komunistično nasilje, ne pa italijanskega streljanja talcev. (Tole omenjam s pridržkom, ker Blažič tega ne omenja, pa tudi v dr. Kolaričevem „Rožman III“ ne najdem potrčila za to. Kolarič ne omenja tega obiska treh duhovnikov pri škofu zaradi streljanja talcev.) Vsekakor pa je dejstvo, da je škof dramatično obsodil komunistični teror pred veliko množico pogrebcev pri Kikljevem pogrebu 22. marca. In škofov govor je bil drugi dan priobčen v „Slovencu“.

Škofova enostranska obsodba komunističnega terorja in enostranski molk na okupatorjevo početje (Blažič obakrat omenja pridevnik „enostranski“) sta glavna očitka, kot sem že rekel, ki ju Blažič izreka proti škofu Rožmanu na str. 15 Celovškega zvana v 1. stolpcu. Na ta dva očitka Blažič plete misli, da škof ni le „zaznamoval žrtev s tem, da je napravil obdolžitev o izdajalstvu bolj verjetno, temveč so tako zaznamovane žrtve zaznamovale tudi njega. Končni izid tega koruptnega procesa je bila izenačitev škofove avtoritete s pojmom kolaboracije in preko tega tudi s pojmom narodnega izdajstva“. In dalje plete misli, „če pa je eksekucijo, ki se je prikazovala (od OF! J. G.) kot kaznovanje narodnega zdajstva, obsodila avtoriteta, ki jo je vsaj z neko mero utemeljenosti osumiš kolaboracije, ker je zatajila okupatorjev zločin, tedaj je napravil obdolžitev o izdajalstvu samo bolj verjetno“.

Če je Blažič tako razmišljal v partizanih, ko si je želel, da bi večinski katoliški tabor masivno pristopil v OF in da pod škofovimi idejnimi vodstvom ta tabor tega ni storil, je bilo psihološko razumljivo. Da pa Blažič še po 45 letih postavlja pred nas tako podobo škofa, kot si jo še vedno želi komunistični režim, je težko razumeti. Sprašujem se, ali je Blažič prenehal biti oporečnik. Kot kaže, on ni sprejel dr. Bučarjeve prepričljive razlage (Celovski zvon V/15), zakaj režim skuša ohranjati tako škofovo podobo pred ljudmi.

Naj navedem, kaj mi je pred nekaj meseci zapisal k tej Blažičevi oznaki dober znanec iz starih časov B. F.: „Ko berem Blažičev članek o 'Dobljeni vojni in izgubljenem miru' v Zvonu, imam vtis globoke tragike, ki so vanjo pogreznjeni krščanski socialisti, ki so šli v OF. Vse se jim je izjalovilo in vest jih muči, vsaj v podzavesti. O tem nimam dvoma. Ne more jim biti lahko, ker so šli z borbenimi ateisti v oborožen boj proti 'klerikalnemu varuštvu', katerega uničenje je bilo po lastnih priznanjih eno od velikih pričakovanj od sodelovanja z OF. Tega moralno ne morejo opravičiti, o tem samo lahko psihologizirajo...“

V istem odstavku str. 15 zapiše nato Blažič trditev, da bi bil škof izpolnil svojo krščansko dolžnost če, če bi istočasno obsodil okupatorjevo in komunistično nasilje. Zelo verjetno je Blažič prišel do tega spoznanja šele kot oporečnik, ne pa ko je bil partizan. Kot je Kocbek odobral umor Ehrlicha in umor bana Natlačena (cf. njegovo „Tovarišijo“), tako so odobra-

vali ta dva umora tudi drugi Kocbekovi somišljeniki. Zato jih vest muči, vsaj v podzavesti, kot pravi B. F. Vsekakor pa je misel, da naj bi škof obsodil obojno nasilje pravilna in zato sprejemljiva. Toda javno obsoditi nasilje italijanskega okupatorja, bi za škofa kakor tudi za večino katoliškega tabora tedaj pomenilo — spoprijeti se s fašističnim okupatorjem, ki je bil spomladi 1942 še zelo močan. Aji naj bi bil škof Rožman to storil? Preden odgovorim na to vprašanje, se ozrimo na hude okoliščine, ki so takrat obdajale škofa. Te potrebujejo širše pojasnilo.

Zaradi vedno pogostejših partizanskih napadov na male italijanske posadke v pokrajini in na vlake z italijanskimi vojaki ter zaradi sabotraž železnice in električnih vodov, je Italijanom zavręla kri. Rimski orel, ki so ga fašisti s ponosom kazali, je bil užaljen. Zato sta 24. aprila 1942 italijanski poveljnik gen. Robotti v Ljubljani in fašistični visoki komisar Grazioli skupno izdala odlok o streljanju talcev.

Za ta odlok je IOOF zvedel po svojih obveščevalnih zvezah že dan pred objavo. To omenja Kardelj v poročilu tega dne (23. aprila). Izrazil je zaskrbljenost za vodilnega komunista Toneta Tomšiča in njegovo ženo Vido, za starega trboveljskega komunista Miha Marinka ter za svojo ženo Pepco Maček, ki so bili aretirani pred tem časom. Omenja pa tudi Kardeļ, da bo IOOF izdal odlok o represalijah in da bodo vosovci in partizani streljali cele družine italijanskih oficirjev in uradnikov za vsakega ustreljenega talca (Dokumenti 2, p. 19).

Zaradi tega odloka je istega 24. aprila IOOF poslal škofu Rožmanu „odprto pismo“. V njem je OF opozorila škofa, da bo od njega dosledno le, če bo obsodil streljanje talcev. V pismu pa so tudi besede, da „so italijanske okupacijske oblasti po nasvetu ljudi, ki jih Vi stalno zagovarjate in ščitite... uvedle na naši zemlji zločinski sistem talcev“: Vsekakor neutemeljen in žaljiv očitek! Dvajset let kasneje je zgodovinar M. Mikuš zapisal, da so Italijani tedaj začeli posnemati nemški zgled streljanja talcev.

Istega 24. aprila je IOOF sestavil tudi Izjavo, da se bo zaradi streljanja talcev slovenski narod boril s še večjim junaštvom: „Vi ali mi, tako se glasi naše geslo.“ In dalje: „Uničevanje denunciantov in izdajalcev se bo nadaljevalo z vso doslednostjo. Za umorjene slovenske talce bomo streljali protitalce.“ Nato pa: „Za italijanski poseg po barbarskem sredstvu talcev je neposredno odgovorna bela garda, ki je Italijane ves čas hujskala k temu koraku. Soodgovorni so vsi tisti, ki so podle izdajalce in denunciantne proglašali za krščanske mučence.“ To je isti očitek škofu, ki je bil v odprtem pismu. Glede „neposredne odgovornosti“ bele garde pa je treba reči, da je v obliki kasnejših vaških straž tedaj še ni bilo. Za KPS so bili vsi idejni in politični nasprotniki označevani kot bela garda. Po zgledu Stalinovih čistk pa je moral biti vsak nasprotnik OF prikazan kot najbolj škodljiv. Kardelj je v Moskvi imel priložnost opazovati sovjetskega državnega pravdnika Višinskega, ki je Stalinovim tekmeccem očital najhujša hudodelstva in pregrehe zoper ljudstvo.

Izjava je bila priobčena v glasilu OF „Slovenski poročevalec“ 28. aprila. Ustreljeni talci pri Radohovi vasi v njej še niso omenjeni. Ali je škof Rožman zvedel za odprto pismo in za to izjavo, je možno. Značilno za izvršni odbor OF pa je bilo, da je v tem Poročevalcu dal priobčiti tudi odprto pismo, čeprav je bilo že prej razširjeno z letaki.

V istem „Poročevalcu“ je tudi posebna Izjava proti gen. Mihajloviću, ker je ta 21. aprila po radiu apeliral, da naj bi bile vse odporniške sile pod njegovim poveljstvom. Proti temu Mihajlovičevem pozivu je v Izjavi IOOF ponovil svoj sklep z dne 16. septembra 1941. V tej Izjavi se ta ponovljeni sklep glasi: „OF je danes edina slovenska narodna oblast. Organiziranje vsakršnekolik vojaške formacije izven partizanskih čet in narodne zaščite bo po zakonu OF kaznovano s smrtjo. Vsak poskus zanetiti na Slovenskem državljansko vojno v korist okupatorjem, bo zatrt v kali.“

Vsekakor je ta štev. „Slovenskega poročevalca“ bila izraz izredne borbene odločnosti pri vodstvu OF. Ne le proti italijanskemu okupatorju, ampak tudi proti gen. Mihajloviću in redkim aktivnim oficirjem, ki 19. marca niso bili aretirani, proti „beli gardi“ in proti škofu. (K Izjavi IOOF, da bodo streljali protitalce, naj tu pripomnim, da je 7. maja partizansko poveljstvo izdalo svojo Izjavo, da bo za „vsakega ubitega slovenskega talca ustrelilo isto število italijanskih vojakov in slovenskih izdajalcev...“ Po tem datumu je VOS ustrelila dr. Ehrlicha in Peršuha v Ljubljani 26. maja in več desetih drugih po deželi. Ni pa VOS nikoli naredila atentata na kakega visokega italijanskega oficirja ali administratorja. (Fašistka višje stopnje Ariella Rea je bila 10. junija ubita le slučajno!) Ne ob italijanski kapitulaciji septembra 1943 ne po končani vojski ni noben italijanski fašist stal pred slovenskim sodiščem, čeprav je bilo desetisočkrat izrečeno in zapisano „Smrt fašizmu — svoboda narodu“. Tega se je zavedel jedki pisatelj Jože Javoršek, ki je v „Vodniku po Ljubljani“, str. 197, zapisal: „Usmiljenje za Italijane, usmiljenje! S kakšno sramoto v duši so septembra 1943 zapuščali ponosno Ljubljano. Usmiljenje! Naj jim kljub vsemu (kar so hudega storili) zmeraj sijejo mile zvezde!“ Tak je bil neslaven končni obračun z italijanskim okupatorjem in fašizmom na Slovenskem.)

Kot že omenjeno, so od 11. do 17. maja Italijani skoro vsak dan streljali talce v Ljubljani, 32 v enem tednu. Da je bilo to streljanje reakcija na partizansko gverilsko dejavnost proti italijanskim posadkam, je bilo jasno vsakomur. Naj za čimbolj pravilno razumevauje tistih dni v Ljubljanski pokrajini navedem tri značilne dogodke.

Dne 7. maja so med Dobrovo pri Ljubljani in Polhovim gradcem partizani napadli iz zasede enoto italijanskih grenadirjev. Padlo je 36 vojakov, 72 pa je bilo ranjenih. Ta dogodek je gen. Robottija zadel urav posebno v živo (zgodovinar dr. Juvančič), ker je bil izvršen v neposredni bližini Ljubljane. Naslednji dan so Italijani z veliko silo navalili na vasi Hruševo in Dvor, že na poti iz Ljubljane ustrelili nekaj moških, nato pa

požigali vseprek, tudi ropali in končno ustrelili 17 fantov, ki niso šli v partizane. V Ljubljani pa streljali talce.

Čez teden dni je več partizanskih enot izvedlo pritisk na italijansko posadko na Igu na južni strani Barja. Posadka se je končno umaknila v Ljubljano. Ena skupina partizanov je prišla do šole na Barju, nedaleč od žične ograje okrog Ljubljane. To je Italijane kaj vznemirilo.

Zato so spomladi 1942 Italijani resno razmišljali, prav za prav že pripravljali načrte, da bi zaradi partizanske gverile preselili iz Ljubljanske pokrajine v Italijo izobražence, študente, begunce in vse brez prave zaposlitve, okrog 30.000 ljudi, kar bi bilo za malo Ljubljansko pokrajino katastrofalno. In kulturno avtonomijo bi odvzeli ali pa zelo skrčili. Predvsem fašisti so izrekli kritiko, da je bila največja napaka ravno ta, da so Italijani s posebnim statutom priznali slovenski značaj Ljubljanski pokrajini. (Cf. Ivo Juvančič, „Izpiski iz okupatorjevih dokumentov“, „Ljubljana v ilegali III“, 1967) Verjetno je, da je škof Rožman zvedel za te namere in načrte.

Ali naj bi se v ta viharni metež vmešal škof Rožman z javno obsodbo italijanskega streljanja talcev? Ko gledamo nazaj, si želimo, da bi bil škof to storil, neoziraje se na hudi položaj. Tako so si želeli tudi slovenski begunski politiki (dr. M. Krek) v Londonu.

Sedaj vemo, da je škof dejansko razmišljal, da bi ob pravšni priložnosti obsodil fašizem, nacizem in komunizem ter opozoril na njihova zla dejanja. Ker pa je računil na možnost, da bi ga Italijani odpeljali v Italijo — da ne bi nič upoštevali njegove istočasne obsodbe partizanskega nastopa — je sklenil, da bo vprašal Pija XII., h kateremu je konec maja moral iti ad limina. (Spremljal ga je župnik Arnejc.) Pij XII. je škofu odgovoril: „Če boste to naredili, boste v najboljšem primeru internirani nekje v Italiji. Presodite, kaj je bolje: ali da ste v hudih časih proč od svojega ljudstva, ali da ste sredi med njimi.“ (Kolarič, „Škof Rožman“, III, str. 246) Škof je papežev odgovor razumel, da naj se odreče javni obsodbi streljanja talcev.

Ozir na še hujše okupatorjevo nasilje v primeru javne obsodbe njegove dejavnosti je bil utemeljen. Pij XII. je vedel za poljski primer, da je krakovski nadškof Sapieha odklonil prebrati njegovo (Pijevo) pismo, ki je obsojalo nemško nasilje, ker bi po nadškofovem prepričanju to še bolj razjarilo Nemce in bi ljudje še bolj trpeli.

Kot že prej je škof tudi po tem obisku skušal izrabit vsako priložnost in možnost sporočiti v Rim, kaj se hudega dogaja v ljubljanski škofiji. Danes utegne kdo reči: kaj pa je Vatikan mogel storiti spričo dveh tako nasilnih režimov, kot sta bila nacistični in fašistični? Smisel je bil v tem, da je Vatikan imel svojega nuncijskega pri italijanski vladi in nuncijskega pri nemški vladi v Berlinu. Ko je Rožman posredoval v Rimu za interniranje na Rabu, je rekel nuncij pri italijanski vladi: „Povejte nam, ali mislijo Italijani Slovence popolnoma iztrebiti?“ (O razmerah na Koroškem

in tudi na Gorenjskem je poročal v Vatikan celovški škof Rohrachar in posebej poročal o preselitvi slovenskih družin v aprilu 1942. Papeški nuncij v Berlinu je opozoril nemško vlado na nehumanost tega početja. Ta korak je pripomogel, da so Nemci ustavili nadaljnje preseljevanje.)

Poslej je škof Rožman še bolj videl večjo nevarnost v komunizmu kot v fašizmu in nacizmu. Pri tem je bil prepričan, da bodo zahodni zavezniki gotovo zmagali. Sredi l. 1948 je v Clevelandu izjavil: „Ves slovenski narod je ves čas vojne bil s celim srcem in z vso voljo na strani zavezniških sil in proti okupatorju. Vsak slovenski človek je hotel storiti in žrtvovati za zmago zavezniških sil vse, kar je bilo v njegovi moči. Ves narod je v zmago zaveznikov proti nacistom in fašistom veroval, ves narod je to želel, ves narod je za ta namen delal.“

V tem gledanju ga je potrdil tudi Pij XII. Pok. zgodovinar France Dolinar, ki je skoro vso dobo tega papeža preživel v Rimu in več let delal v vatikanskem arhivu, mi je omenil, da je bil Pij XII. trdno prepričan o končni zmagi zahodnih zaveznikov pa da bosta fašizem in nacizem doživela tedaj svoj konec. Navdajala pa ga je skrb, da bo sovjetski komunizem vdrl v srednjo Evropo. Zato je imel v mislih obrambni zid srednjeevropskih narodov proti komunizmu in skušal pridobiti za to politične in cerkvene predstavnike. Dolinar je pristavil, da je nekatere Rožmanove poteze in zadržanja med vojsko lažje razumeti ob tej Pijeji zamisli.

Manjšo nevarnost je videl škof v fašizmu in nacizmu tudi zato, ker „se ni bilo bati“, kot je rekel v Clevelandu, „da bi nacisti in fašisti kogarkoli med Slovenci pridobili ali pokvarili v političnem ali narodnem ali celo v verskem oziru. Enostavno zato ne, ker je narod po svojem instinktu čutil, da je slabo vse, kar prihaja od okupatorjev“. Ta nevarnost res ni obstajala v osrednji slovenski pokrajini, obstajala pa je na slovenskem obrobju.

Na pot v Rim je tedaj škof Rožman odnesel s seboj tudi Natlačénovo protestno spomnico. Bila je naslovljena na Mussolinija, ker Italijani v Ljubljani niso odgovorili na Ehrlichovo spomnico. Dejstvo, da je škof vzel to spomenico s seboj, govori za to, da je njeno vsebino poznal in se z njo strinjal. Poglavitni stavki v njej so naslednji:

„Položaj v Ljubljanski pokrajini se je v enem letu razvil tako, da je danes neznošen in obupen... Junija 1941 je bilo življenje zadovoljivo... avgusta 1941 pa so se pričeli umori Italijanov in Slovencev... Usodna napaka je bila, da so (Italijani) ljubljanski policiji odvzeli vso varnostno službo... Isto se je zgodilo z žandarmerijo v pokrajini... Nadaljna škodljiva okolnost: absurdna (italijanska) cenzura je po prvih umorih dovolila samo kratke vesti, namesto da bi (slovenskemu) tisku dala možnost, da bi takoj po izvršenem dejanju ustvaril pravilno javno mnenje... Šele po 15. marcu 1942 časopisi smejo obširneje pisati o umorih... Tisk nima nobene možnosti, da bi se s prevratno ideologijo boril na način, ki bi odgovarjal našim razmeram... V zadnjih mesecih se je položaj v notranjosti pokrajine močno poslabšal... Prebivalstvo celotnih okrajev je prepuščeno

partizanom, ki so ga začeli terorizirati... Prebivalstvo, ki mu je bilo prepovedano imeti orožje, se proti tej napadalnosti ne more braniti.“

V predzadnjem odstavku pa je Natlačen zapisal: „Če bo italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini nadaljevala s temi metodami, ne bo uničila Osvobodilne fronte, ampak bo dosegla en sam uspeh, usmrtilitev naš tisoče Slovencev.“ Ker je tedaj konec maja 1942 že dozorela misel o samoobrambi, je Natlačen na koncu zapisal: „Edina rešitev bi bila zakonita oborožena organizacija za lastno obrambo ljudstva.“ (Bralca naj spet opozorim na hudi položaj na partizanskem „osvobojenem ozemlju.“) Mussoliniju je spomenico izročil nek jezuit, ki je imel dostop do njega. Odgovora Natlačen ni prejel.

V zgodnji jeseni 1942 (26. septembra) pa je škof Rožman sam poslal visokemu komisarju Grazioliju „zelo zanimivo“ (Mikuž) spomenico. V njenem uvodu je označil Osvobodilno fronto kot komunistično organizacijo, pohvalil statut Ljubljanske pokrajine, ki je dajal Slovincem avtonomni položaj, odločno pa pokritiziral napake, ki so jih naredili Italijani, med temi ustanovitev fašistične stranke in razne drakonske ukrepe zaradi gverilskega delovanja partizanov in VOS. Zatem pa je „v imenu vseh Slovencev“ zahteval strogo zakonitost v upravi, veljavnost jugoslovanskih zakonov (kolikor niso neke spremembe nujne), zajamčeno osebno svobodo, nedotakljivost lastnine, vrnitev iz internacije vseh nedolžnih. Na koncu je zapisal odstavek spravljive vsebine. M. Mikuž pravi, da če ne bi bilo tega zadnjega odstavka, bi mogli spomenico oceniti kot pogumno dejanje. („Ljubljana v ilegalni“, IV. str. 325) In drugje pravi Mikuž: „Zelo rad verjamem, da je bil Grazioli divji, ko je prebral spomenico“. Pa da jo je Grazioli kasneje upošteval. Ta spomenica je bila predvsem delo Natlačenega in članov Slovenske zaveze, a zaradi osebne varnosti so politiki želeli, da naj bo sestavljena v škofovem imenu. S tem pa je škof prevzel odgovornost zanjo.

Dne 13. oktobra 1942 je vosovec ustrelil bivšega bana Natlačenega v njegovi hiši. Ta uboj je škofa globoko pretresel. Pri pogrebu, ki ga je vodil sam škof, je ponovno obsodil komunistično brezboštvo. Dejal je, da Natlačen naroča: „Narod, zavrni in odkloni od sebe brezboštvo, to največjo nevarnost, ki te tira v častno in večno pogubo. Nobenega sodelovanja, nobene zveze z brezboštvom in tistimi, ki jim je brezboštvo vodilni nazor. Trdno stoj v veri v Boga, zidaj svojo prihodnost na božje zapovedi, ki so edini trdni temelj zdravega razvoja vsakemu narodu. Ostani živ... narod moj, ne ubijaj samega sebe in ne izzivaj ukrepov, ki te morejo zadeti v tvoji življenjski silki... Združite se vsi, ki verujejo v Boga... in preprečite, da tisti, ki so z vami sicer iste krvi, a s tujo, blodno miselnostjo zaslepljeni, ne bodo mogli več pokončevati najboljših in najplemenitejših bratov in sestra.“ (Kako vznemirljivi so bili tisti meseci od pomladi do pozne jeseni 1942 v Ljubljani in v pokrajini, priča dejstvo, da so zaradi Natlačenovega uboja še isti dan (13. oktobra) Italijani ustrelili 24 talcev nasproti Natlačenove hiše, čeprav jih je njegova družina rotila, naj tega ne store.)

Deset dni kasneje je škof izdal pastirsko pismo in v njem zapisal: „Sami, dragi verniki, ste mnogokje bridko izkusili, kako trda in nečloveška je vlada brezbožnega komunizma. Obljubi je raj na zemlji, ustvari pa peklo.“ V obsodbi se sklicuje škof na okrožnici Pija XI. „Quadragesimo Anno“ in „Divini Redemptoris“, ki sta mu bili kažipot v socialnem nauku in v odnosu do komunizma. Rožman je že v letih pred vojsko čutil, še bolj pa med njo, da so slovenski komunisti odločeni spodrezati krščanske temelje narodovega vzgojnega, kulturnega in družbeno-političnega življenja. Smeli bi reči, da je to bil glavni nagib, da je dosledno odklanjal Osvobodilno fronto, ki je bila povsem v oblasti KPS.

Dokler bodo zgodovinarji v Sloveniji pisali zgodovino vojnih let 1941-1945 le z vidika „narodnoosvobodilnega“ boja, dotlej bodo škof Rožman, bivši ban Natlačen, dr. Ehrlich, Ivo Peršuh in drugi označevani kot kvizlingi, izdajalci, kolaboracionisti, itd. (Le Metod Mikuž se je l. 1960 opogumil in zapisal, da so to bili kontrarevolucionarji.) Ko pa bodo zgodovinarji upoštevali tudi gledanje, da noben okupirani narod ne more iti ves v ilegalo in v gverilo, tedaj bodo tudi priznali potrebo, da je nek modus vivendi z okupatorjem eksistenčno nujen. To pa pomeni neko obliko kolaboracije. O tej potrebi sta razmišljali dve haaški in dve ženevski konvenciji, ki so sestavile statute, kako sme in kako ne sme okupator ravnati z okupiranim narodom. Nemci na Gorenjskem in štajerskem se teh statutih niso držali. Držali pa so se jih do neke mere Italijani. Priključitev Ljubljanske pokrajine Italiji kot „Provincia di Libuiana“ (že 3. maja 1941) je sicer bila proti določbam mednarodnega prava (do mirovne pogodbe tako!), vendar pa je življenje v tej pokrajini prvih deset mesecev okupacije in nato od novembra 1942 dalje potekalo vsaj približno v soglasju z določbami tega prava.

Ko bodo slovenski zgodovinarji priznali dejstvo, da je bil obstoj slovenskega naroda v resni nevarnosti že spomladi in poleti 1942, da je že tedaj šlo za njegovo preživetje, tedaj bodo morali istočasno priznati, da je samo v mali Ljubljanski pokrajini — kljub številnim odgonom v internacijo konec junija in kljub hudim rezultatom prve in druge faze italijanske ofenzive proti partizanom na Notranjskem na Kočevskem — slovenski narod vendarle ohranjal bistvene elemente narodnega življenja: vse ljudske in srednje šole so bile odprte ves čas italijanske okupacije, tri semestre tudi univerza, bivša banska in mestna uprava sta delovali naprej, seveda ob navzočnosti italijanskih „svetovalec“, slovenske knjige in časopisi so izhajali (ti so pač morali objavljati uradna italijanska poročila, katerih osnovni ton je bil „vinceremo“ — „zmagali bomo“), gledališče je obstajalo naprej, dvojezičnost dejansko le v visoki administraciji in v napisih na važnejših stavbah ter — vojaške obveznosti za prebivalce pokrajine ni bilo. K temu pa moram dodati, da je v prvih mesecih italijanske okupacije pribežalo v Ljubljansko pokrajino vsaj 20.000 štajercev, ki so ostali tam vso vojsko. In ker je bila pokrajina pasivna, so Italijani dovažali moko in drug živež,

kar je bilo zlasti za Ljubljano življenjsko važno. Saj je bilo poleg štajerskih beguncev v Ljubljani tudi veliko število pribežnikov z Dolenjske in Notranjske zaradi partizanskega nasilja. (Ljubljanska pokrajina je obsegala le sibko tretjino slovenskega ozemlja prve Jugoslavije in le eno petino sedanje.)

Avtonomna Ljubljanska pokrajina je bila izrednega pomena tudi za KPS. Samo v tej pokrajini je mogla KPS ustanoviti OF. Iz te pokrajine je partizansko povelje pošiljalo partizane na štajersko, na Gorenjsko in na Primorsko. In kadar so partizani tam prišli v stisko, so se vedno umaknili nazaj v Ljubljansko pokrajino. Tako je bilo do srede l. 1944. In marsikatero skladišče iz Italije pripeljanega živeža so izpraznili partizani. Naj navedem primer: „V tem času (avgusta 1942) so partizani organizirali tudi preskrbovalni pohod v Višnjo goro, kjer so... popolnoma izpraznili bogato založena „Prevodova“ skladišča. Stotine vreč moke so partizani na ramah prenesli na varno v hrib, odkoder so jih nato prepeljali na osvobojeno ozemlje“ (Tone Fajfar, Odločitev, str. 106).

Ker so škof Rožman, bivši ban Natlačen in drugi z njima enako misleči spomladi 1942 ponovno izrazili svojo pripravljenost za modus vivendi s tem, da je dr. Ehrlich v imenu skupine „stražarjev“ predlagal Italijanom obnovitev slovenske policije v Ljubljani, s tem da je dr. Natlačen v imenu Slovenske zaveze predlagal ustanovitev oborožene slovenske samoobrambe in s tem da je gen. Rupnik kot ljubljanski župan predlagal isto — je italijanska vojska opustila svoj zli načrt, da je treba odseliti iz Ljubljanske pokrajine 30.000 ljudi, predvsem narodovo vodilno plast. Prav tako je opustila načrt, da bi odvzela avtonomnost pokrajine, da ji ne bi več priznavala slovenskega značaja. Dostavim pa, da je pri fašistih ta namera bila še dalj časa živa. (Med italijansko vojsko in fašisti je bilo večkrat nesoglasje, a v vojnem času je bila armada bolj merodajna.) Če bi bili Italijani svoj načrt izpeljali, bi Nemci v septembru 1943 dobili demolirano Ljubljansko pokrajino in bi zelo verjetno ne obnavljali slovenskega življenja v njej. Tako pa so Nemci skoraj morali sprejeti pokrajino tako, kot so jo zapustili Italijani. K temu so seveda pripomogli tudi prvi veliki nemški porazi na vzhodu.

Ko bodo slovenski zgodovinarji priznavali izredno vrednost in pomen avtonomnosti Ljubljanske pokrajine za preživetje slovenskega naroda, bodo tisti možje, ki so se takoj v začetku italijanske okupacije tega malega dela slovenskega ozemlja postavili na stališče modusa vivendi, začeli dobivati bolj pravično podobo. Približno tako, kot sta jo dobila angleški guverner in njegova uprava na Guernsey otoku v Angleškem prelivu, ki je bil pod nemško okupacijo. Po mnenju angleške vlade se guverner ni pregrešil proti časti angleškega naroda, ker je sodeloval z Nemci, kar je bilo v korist prebivalstvu otoka (40.000 preb.). Celó odlikovanje je dobil. (Verjetno zato, da je vsak kasnejši očitek kolaboracije odpadel.) Škof Rožman, bivši ban Natlačen in drugi odlikovanj ne bodo prejeli, vsekakor pa prizna-

nje, da so v tistem hudem položaju j. 1941 in 1942 skušali reševati narodovo življenje v mali Ljubljanski pokrajini.

Da so pri tem napravili nekatere poteze, ki se o njih da reči, da so šli predaleč in si želimo, da bi ne prišlo do njih, je bilo v tistem negotovem času popolne odrezanosti od sveta pričakovati. Naj navedem dva primera: Bivši kraljevi ministri Pucelj, dr. Gosar, dr. Novak in bivši krajevni ban Natlačen ne bi bili smeli podpisati tiste spomenice o lojalnosti Italijanom, izročene Mussoliniju. In prav tako ne bi bila smela Pucelj in Natlačen sprejeti mesto v konzulatu. (Že sredi septembra 1941 sta izstopila, s čimer je ta posvetovalni organ za visokega komisarja prenehal.) Na mestu pa je bilo v tistih razmerah, da so izrazili lojalnost — kar ni isto kot zvestoba — predstavniki slovenskega javnega življenja in bivši poslanci in senatorji. Kot sem že omenil, ni mogoče, da bi okupirani narod ne imel nobenega kontakta z okupatorjem.

Drugi primer: Modus vivendi ni zahteval, da je škof Rožman vse kontakte z Italijani in Nemci opravljal sam osebno. Večkrat bi bil mogel in smel poslati k njim kakega kanonika, namesto da je šel sam. Morda najbolj nepremišljena njegova poteza je bila, da je na dan domobranske prisege 30. aprila 1944 Rožman sam opravil mašo na Stadionu, namesto da bi jo bil opravil glavni domobranski kurat prof. dr. Lenček. Tako mnenje je bilo slišati takrat med domobranci samimi. Čeprav je škof po maši odšel in ni bil navzoč pri aktu prisege, ostaja dejstvo, da je bil tisti dan na Stadionu. — Je bilo še nekaj drugih primerov, ki smo se ob njih izpraševali: Ali je res bilo potrebno, da je šel škof na to ali ono tribuno, aji na ta in oni sprejem, kar povedo često objavljene fotografije?

Toda danes so to manj važne, nebistvene reči. Zgodovinsko dejstvo je in ostaja, da so se škof Rožman, bivši ban Natlačen in drugi omenjeni iskreno prizadevali in žrtvovali svoje ime za ohranitev narodovega življenja pod tujo okupacijo.

Naj navedem sodbi dveh uglednih mož o škofu Rožmanu. Pri omenjenem obisku oktobra 1978 je dr. Joško Tischler rekel pok. duhovniku Mišku Bruncu in meni — pred seboj na mizi je ravno imel odprto Kolaričevo knjigo „Rožman III“ in zato nanjo navezal: „Prebiram knjigo o škofu Rožmanu... Sicer pa poznam njegovo delo od l. 1920 naprej, ko je bil svetovalec pri proštu Randlu v Borovljah. Prav tako poznam tudi njegovo kasnejše delo... Ne, škof Rožman ni bil izdajalec! Ni bil! Rožman je bil zaveden koroški Slovenec!“

Jeseni 1982 je slovenski jurist iz Ljubljane omenil pred tremi duhovniki in piscem teh odstavkov, da je srečal nadškofa Pogačnika dobro leto pred le-tega smrtjo, in da mu je ta v razgovoru dejal: „Pregledujem ostalino in zapise svojega prednika med vojsko. Prihajam do spoznanja, da če bi bil jaz takrat škof, ne bi bil veliko drugače delal, kot je on.“

Za konec odstavkov o Rožmanu naj navedem njegove besede o državljanski vojni, ki jih je 27. novembra 1945 iz škofijskega dvorca v Celovcu

pisal msgr. Francu Gabrovšku v Cleveland: „Ni bilo mogoče priti skupaj. Komunisti so bili nedostopni. Njim je šlo za oblast... Zato so morali uničiti vsak odpor proti komunizmu. Nismo mi krivi, če ni prišlo do pametnega sporazuma.“ Za čuda podobno je izrazil nedostopnost vseh jugo-komunistov Milovan Djilas v knjigi „Tito“, s podnaslovom „Eine kritische Biographie“ (1980), str. 78: „Wir waren... in der unversöhnlichen Haltung gegenüber anderen Parteien und Ideen.“ (Bili smo nespravljivi nasproti drugim strankam in idejam.)

Kot neutemeljenega odklanjam Blažičev stavek, čeprav je izražen v vprašalno-pogojni obliki: „Ali nam kdo danes pokaže kakšno prepričljivo zagotovilo, da se tudi v tem primeru (če bi bili zmagali domobranci) ne bi ta naša vojna končala s tako ali drugačno vrsto masakra premaganih — mogoče še bolj nekontroliranega, kakor pa so bili tisti, ki so se dogodili?“ To gledanje je izrazil časnikar Alojz Hafner v ljubljanskem Delu (13. decembra 1984). V članku „Da ne bi sektaški med mrtvimi“ pravi, da je bil poboj domobrancev že vnaprej opravičen, ker da bi oni, če bi bili zmagali, isto storili s partizani. „Za gotovo lahko rečemo, da bi neglede na formalni konec vojne po hitrem postopku pobili vse partizane in njihove sodelavce ter še njihove sorodnike...“ To misel partija razširja in nekateri jo sprejemajo. Ko je pred tremi leti prišel nek pater iz Ljubljane na obisk v Chicago, je to gledanje vrgel v obraz bivšemu domobrancu in kulturnemu delavcu. Nerazumljivo pa je, da je to gledanje sprejel tudi Blažič, ki je zaradi svojega oporečništva že marsikaj hudega prestal.

Odklanjam tudi misel, ki sicer ni izrecno izražena v Blažičevem esej, a je na mnogih mestih navzoča: da je bil v slovenski državljanski vojni napadeni enako kriv kot napadalec. Blažiča in vsakega slovenskega zgodovinarja je treba spomniti na dejstvo, da je od 15. avgusta 1941 (ustanovitev VOS) pa do 17. julija 1942 (prva vaška straža na št. Joštu) preteklo enajst mesecev, preden se je protikomunistični tabor začel braniti proti komunističnemu nasilju. V tem času so vosovci in partizani pobili več stotin idejnih in političnih nasprotnikov. (Po mojem poznanju blizu 1000, drugi navajajo 1500.) In temu komunističnemu pobijanju do srede poletja 1942 ni bilo videti ne konca ne izhoda.

Janez Grum

P. S.: še več drugih trditev je v Blažičevem esej, ki bi se ob njih bilo treba ustaviti. Npr. ob trikratnem Blažičevem omenjanju Kocbekovega „Premišljevanja o španiji“, napisanega po francoskih levičarskih revijah. Ob tem se smemo vprašati, zakaj Kocbek ni napisal tudi premišljevanje o sovjetski Rusiji? Se pravi, o groznih Stalinovih čistkah, o prisilnih delavskih taboriščih, kjer so milijoni Rusov doživljali svoj konec. Že samo tole vprašanje nam nakazuje drugačno podobo Kocbeka, kot pa jo često bremo. Zdi se, da se Blažič zaveda tega vprašanja, ker namreč omenja André Gide-a in Krležo. (Isto vprašanje se nam zastavlja ob J. Vidmarju, obeh Kozakih, Klopčiču in drugih). V svojem „Dnevniku 1951-1952“ pravi Koc-

RAZGLEDI z naših postojank

VINKO TELIČ (nepotrjeno): Verjetno trenutno edini politični pripornik v Sloveniji, domobranec. Govori se, da bo končno pomiloščen. Čudno, da intervencije avstrijske vlade in koroških Slovencev tako dolge niso nič zalegle. Ko je sedel zadnja leta v zaporu, so bili doma razkriti premnogi množični zločini partizanov. Teharje so sedaj razkrite kot eno najgroznejših taborišč, grozovitejše kot Auschwitz ali Katyn. Ali res slovenski oblastniki nimajo niti maŕo čuta za pravico: na eni strani pobita slovenska vojska, na drugi strani pa niti en sam partizan ni bil poklican na odgovornost.

SMOLE JOŽE, predsednik SZDL, vrhovni slovenski komunist. Mnogi ga smatrajo za slovenskega Gorbačova. Udeležil se je kongresa Slovenske skupnosti, demokratske stranke naših Primorcev v stari Gorici. Zanimivost: Slovenska skupnost, eminentna demokratska stranka vabi eminentnega člana slovenske diktature. Partija sprejme vabilo, kljub temu, da je prvaka Slovenske demokratske zveze, predhodnika Slovenske skupnosti, dala ugrabiti l. 1946 in ga je likvidirala na skrivaj v Sloveniji. Smole se je prijateljsko rokoval na kongresu z Vinkom Levstikom, političnim beguncem in še pred leti v preiskavi v matici kot vojni zločinec.

PROF. LJUBO SIRIC: Poznani politični begunec, živeč v Angliji. Tribuna, matični študentski list (št. 3/1987) je objavila prevod njegovega članka v South Slav Journal. To je mogoče prvič, da so doma objavili politični članek emigranta. Razlog je verjetno v poznanem stališču prof. Sirica, ki reŕimu odgovarja: OF je bila edina možnost za borbo proti okupatorju, kar je bila dolžnost vseh Slovencev. (op. p.: gorje, ako bi se Nemci vsaj malo čutili ogrožene po „borcih“; pobili bi polovico Slovenije, ostalo pa izselili) Sirc seveda ne podaja ene same vojaške akcije proti okupatorju, nasprotno pa revolucijo sprejema kot neizogibno dejstvo. Brez prave argumentacije podaja prof Sirc v članku poznane komunistične floskule o kolaboraciji domobranstva in še slabšem obnašanju slovenske politične opozicije, ne da bi konkretiziral pojem kolaboracije in narodne izdaje. Kot je

---

(nadaljevanje s prejšnje strani)

bek (str. 79): „Nisem profesionalni politik... Zavedam se, da predstavljam moralen proces, ne pa politično akcijo.“ A v demokratski družbi bi zgodovinar rekel na to, da je Kocbek kot član izvršnega odbora OF in kot minister Titove vlade bil politik v polnem pomenu besede in bi ga zgodovinar obravnaval po istih merilih kot vsakega drugega politika. — In v zvezi s tem vprašanje: Zakaj je bilo med zadnjo vojsko pri Slovencih mogoče, da so nekateri vodilni literati in kulturniki nenadoma postali vrhunski politiki? Koristno in potrebno bi bilo slišati o tem kaj več.

J. G.

znano, je prof. Sirc pripadal Nagodetovi skupini. Povezal se je celo s politično demokrasko opozicijo v Srbiji in bil redni obiskovalec angleškega konzulata v Ljubljani. Posledice niso izostale: zapor, smrtna obsodba, pomilostitev in ponovni beg iz „osvobodjene“ domovine.

DEMOKRATIZACIJA SLOVENIJE: Dejstvo ali iluzija? Naštejmo nekaj citatov:

Tov. ERTL, notranji minister Slovenije: Slovenci nismo še nikoli uživali toliko demokracije kot danes...

Tov. DOLANC S.: cerkev ni bila še nikoli tako svobodna v Sloveniji...

Skrivnostni HOTIMIR (domnevni oporečnik iz domovine, objavlja v KG): politični proces se v Sloveniji bliskovito demokratizira.

LEVSTIK Vinko, Gorica, v pismu predsedstvu SZDL Jožetu Smoletu: Vi, g. Smole, ste najmodrejši politik poleg S. Kavčiča, kar jih je imela vojna Slovenija.

Tak sloves ste si pridobili s svojim pokončnim zavzemanjem za pluralistično družbo.

DEJSTVA:

TOLERIRANA je svobodna beseda (ne povsem).

TOLERIRANO je praznovanje božiča, pri tem pa vernik ostane drugorazredni državljan.

UKINJENA je štafeta, STAVKE so tolerirane.

Ako bi vsebino osebne in politične demokracije ocenjevali, gornje vrednote obsegajo mogoče nekaj odstotkov vseh vrednot.

Mednarodni inštitut v New Yorku, Freedom House, ki vsako leto res znanstveno ocenjuje položaj osebne in politične demokracije v svetu, je za leto 1987 dal SFRJ oceno 5 za osebne svobodščine, 6 za politične svobodščine in državo označil kot deloma svobodno (partly free). Boljše rede sta dobili Poljska in Madžarska. Najboljši red je 1 (Avstrija, Italija, ZDA), najslabši 7 (Albanija); SZ ima prvič 6 in 7!

Demokracija = vlada naroda; s tega gledišča smo točno tam kot junija 1945. Partija taktizira na mnogih področjih z večjo odprtostjo, toda na področju oblasti NI SPREMEMBE, in to niti najmanjše!

Na dveh področjih se bo v bodočnosti videlo, če narod diha svobodnejše: pri „volitvah“, če se bodo ljudje upali vsaj ostati doma; in pri praznovanju 29. novembra, dneva „vstaje“ oz. dneva „borcev“, ko je navada, da ga praznujejo s poplavo komunističnih simbolov. V nedavni manifestaciji pred parlamentom so rojaki zahtevali kruha v okviru komunističnih zastav in simbolov. Taka izrazita bojazen pred partijo ne bo prinesla sprememb!

VOJNI ZLOČINCI: (Sunday Times, 14. 2. 88, London) SFRJ zahteva od Anglije izročitev „vojnih zločincev“ Gre predvsem za Momčila Djujića, srbskega vojvoda, ki je uspešno s pomočjo Italijanov reševal srbska življenja v Liki, BiH in v Dalmaciji. Komentar: Zadnja leta so Izraelci ponovno sprožili ta problem, proti kateremu seveda, če gre res za prave vojne zločince, nihče ne more imeti kaj proti. Po vsej dokumentaciji, ki je sedaj dosegljiva, pa ostaja povsem odprt problem vojnih zločinov, zločinov proti

človeštvu, ki so jih izvršili v premnogih drugih taborih. V našem slovenskem primeru še nismo doživeli enega samega procesa proti zločinom revolucije in njihovim izvršiteljem z raznimi imeni. Ravno tako še ni odprt nikakr postopek proti zločincem, popolnoma podobnim R. Eichmannu, ki so zakrivali ali izvršili predajo naših rojakov s Koroške. Angleške oblasti se izgovarjajo, da ne morejo odgovarjati za dejanja bivših vlad.

Po tragediji „Vetrinje“ so angleške oblasti dobile zahtevo po izročitvi 20 domnevnih slovenskih vojnih zločincev. Treba je priznati, da so vse zahteve odbili z razlogom, da so celo „prima facie“ dokazi nezadostni. Angleški poslanik v Beogradu je za gen. L. Rupnika izjavil, da dokazi o vojnih zločinih niso bili podani, ampak so generala Rupnika izročili iz političnih razlogov.

SOKOLI IN OSVOBODILNA FRONTA: Razgovori Josipa Rusa v Delu, Ljubljana 6., 13. in 20. februarja 1988.

Prvi stiki s komunisti segajo v januar 1941. Od sokolov so sodelovali Brelih, Franjo Lubej, Lojze Lubej, Podgornik, Polič in dr. J. Rus. Od KP pa Bebler, Kidrič, Leskošek, Marinko in Zihnerl. Rus je te kontakte tako utemeljil: zaupal da je Kidriču osebno in da so bili komunisti edina večja skupina, ki se je odločno postavila po robu fašizmu in klerikalizmu (!)

Aprila 1941, še pred kapitulacijo, da je bil v Ljubljani komandant zagrebške žandarmerije in se je z banom Natlačenom dogovoril za metodo načrtno pasivizacije vojske in drugih organov. Dne 12. aprila je Natlačen odpotoval v Celje na razgovore z Nemci in je s tem „izdajstvo slovenskega vodstva bilo dokončno.“ Vsak kontakt z Italijani označuje Rus za izdajstvo. Ustanovitev OF Rus postavlja v april 1941 in OF smatra za enotno, ne pa parlamentarno koalicijsko organizacijo. Vodstvo OF je bilo v rokah komunistov, ker so bili najbolj usposobljeni za ilegalno delo. Kidrič je vseskozi vzdrževal stike med ustanovnimi skupinami. V začetku KP ni vsiljevala svojih ljudi v odbore OF, ker se je zavedala, da bi organizacija zgrubila navidezni vseljuski značaj in takrat ni imela dovolj članov, da bi bila zasedla vsa vodilna mesta. Kontrola nad odbori OF je bila šlaba, šele v drugi polovici 1941 je prehajala v roke partijcev. Tokrat da se je prvič srečal z metodami, ki so bile sokolom povsem tuje. Rus se zanesljivo spominja, da je 27. aprila bilo govora o OF in da ni bilo govora o kakršnikoli politični koaliciji strank ali skupin. Naslonitev na Sovjete je bilo jamstvo za uspeh. KP je imela največ iniciative, zato je prišlo do sklepa, da KP izda proglas o ustanovitvi OF. Kidrič je imel pri sebi že koncipiran proglas, na katerega so vsi pristajali. Rus prizna, da so kasneje Kardelj, Zihnerl, Fajfar, Mikuž in drugi trdili, da je 27. aprila šlo v resnici za ustanovitev antiimperialistične fronte. Rus zaključuje te svoje spomine z omembo Kardelja, ki je pripovedoval, da so komunisti 22. junija 1941, čim so zvedeli za nemški napad na SZ, še isti dan ustanovili glavno vojaško poveljstvo OF. Leskošek je bil imenovan za komandanta. Na ta način (po Rusu!) je bilo glavno poveljstvo ustanovljeno brez vednosti IO OF in seveda brez njegovega soglasja.

Do tukaj pričevanje. Precej odkrito opisovanje sopotnika partije, ki se je, podobno kot Kocbek, največ iz pretirane osebne ambicije — pridružil in podal partiji in to brez pooblastila sokolov. Vsi sestanki, razen enega, ki je bil pri Vidmarju, so bili v gostilni pri Sokolu. Na osnovi takih gostilniških omizij in neformalnih pogovorov se je desetletja kasneje pisala „zgodovina“. Neprijetne, toda nujne kontakte z okupatorjem (prehrana, šole, sodnija, policija, orožništvo, itd.) Rus označi za izdajstvo. J. Rus je bil v pravniških krogih Slovenije poznan kot podpovprečen sodnik, vsekakor pa tako slab ni bil, da bi opravičeno ponavljal te komunistične floskule. Dejstvo ostane, da je bil Rus v OF zraven od začetka in ima njegovo pričevanje o OF svojo relativno vrednost.

NEMŠKI ZBORNIK O SLOVENIJI

Izšel je zbornik *Slowenien. Information ueber Slowenien*, Mappo I, München 1988, 69 strani z barvastimi prilogami. Izbral in uredil **Branimir Pistivšek**. Podatki o Sloveniji naj služijo študentom zgodovinskih ved, sodbnih vprašanj in politologije, časnikarjem in urednikom.

Sestavljavec B. Pistivšek je napisal Pomen Slovenije v Srednji Evropi. Prikazuje nje strateško, gospodarsko in politično važnost. Programatičen je tale odstavek: „Ker Slovence ne veže s Srbi razen neke jezikovne podobnosti prav nič in je argument varnosti odpadel kot umišljen, je popolnoma logično, da je ravno med drugo svetovno vojsko dozorela med Slovenci misel neodvisnosti, saj je vendar neodvisna država izrecni politični cilj in naravno pravo vsakega naroda. Šeje z združenjem slovenskega naseljenega prostora v neodvisno slovensko državo bi bilo dokončno rešeno tudi slovensko vprašanje, ki je bistvena sestavina srednjeevropskega problema.“

Večina zbornika so spisi, ki po sestavljavčevem sodilu morejo zanimati tužce. S kopijami je zbranih 43 raznovrstnih člankov od l. 1862 do aprila 1988. Največ jih je izšlo v Frankfurter Allgemeine Zeitung, v Ost-Dienst, v Die Welt. Najbolj zastopan pisec je Viktor Meier.

Med prilogami so reprodukcija znamenite ptujske Marije, freske z Ljubnega in podob Janeza Kovačiča, Tomaža Perka, Miha Maleša.

G. Pistivšek napoveduje še druge zbornike.

Realsocialistični totalitaristi potrebujejo „ekscese“ za to, da z njimi zamegljo dejstvo, da so sami nesprejemljiv eksces v očeh demokratične javnosti.

„Mladina“, št. 26/27

O „Usodni nedolžnosti“ ob zgodovinskih dejstvih

Neredki, ki smo v predvojnih letih prisostvovali Edvarda Kocbeka predavanjem, smo kritično sledili profesorjevi mesijanski filozofiji in zgrešeni razlagi španske revolucije. Kocbekov vpliv je rasel med mnogimi izobraženci po zaslugi nekaterih duhovnikov. V Ljubljani pisatelja Finžgarja in dr. Mikuža ter še dveh gorečih redovnikov, na Dolenjskem pleterskega predstojnika in Božidarja Jakca, na štajerskem duhovnikov Lamprehta in Bogomila Krušiča, zlasti pa svojstvenega razlaganja božjega nauka po teologu dr. Cankarju. V Prlekiji so razširjevali Kocbekov nauk akademiki Mussek in brata France in Maks Jeza. Med številnimi Kocbekovimi aktivisti ne smemo prezreti akademika Janeza Marna, Umeta, Brejca, dr. Breclja in Smoleta.

Ustanovitev organizacije Združenih delavcev in Društva zasebnih nameščencev je bila prelomnica v odnosih med krščanskimi socialisti in novima organizacijama, ki sta v Sloveniji združevali čez 12 tisoč delavcev in nameščencev. Jugoslovanska strokovna zveza je v tem času združevala že manjšino. Komunistična partija je že takrat snubila pohlevne podpornike komunistične dialektike, se vtihotapila v njihove organizacije in jih začela pripravljati za bodočnost svojih, že določenih ciljev. Komunistično utelešenje v JSZ je bilo dan za dnem bolj očitno. Zasebni kavarniški razgovori z Leskoškom; Šlandrom, Vodopivcem, inž. Br. Diehlom, s pesnikom Cvetkom Zagorskim in odvetnikom Janezom Stantetom, Joštom in odvetniškim koncipientom Kranjcem so nas prepričevali, da je partiji uspelo omrežiti za svoje delo precejšnje skupine. Partijska obveščevalna je preprečila, da leta 1938 orožnikom ni uspelo zajeti Centralnega komiteja s Titom na čelu, ko se je ta po vrnitvi iz Moskve zbral z aktivisti v Joštovem mlinu v okolici Žalca. Kardelj omenja v spominih to srečanje rekoč, da so se vodilni člani partije rešili iz obroča in naši zatočišče v škofijskem dvorcu pri Gornjem gradu, kjer jih je sprejel vodilni član JSZ.

Komunistični objem z nacisti

Nasilna piključitev Avstrije k Nemčiji Slovence ni prav nič presenetila. Petokolonaši so jo po deželi že dalj časa naznanjali, prav tako nemški napad na Češkoslovaško. Francoska in nemška diplomacija nista bili kos Hitlerjevemu načrtom in nasilnosti; prav to je tudi odločevalo, da je Jugoslavija iskala rešitev v nevtralnii politiki, ki sta jo vodila knez Pavle in dr. Stojadinović. V tem ozračju je svobodni svet presenetila skrivna pogodba med Stalinom in Hitlerjem, ko sta se odločila skupno napasti Poljsko in si jo razdeliti leta 1939.

V CK KPJ sta bila v tem času Lovro Kuhar in Franc Leskošek, prvi na Dunaju, drugi v celjski cinkarni. V tem času sta Kidrič in Kardelj po

večkratnih Titovih obiskih v Sloveniji organiziraja CK KPS. Vsa organizacija je bila odvisna od Kominterne (Dimitrov) in moskovskih predstavnikov, Slovence Kopiniča in Srebotnjaka, ki ju je vzdrževala boljševiška moskovska vojaška obveščevalna služba. Oba sta nadzorovala jugoslovanske komunistične voditelje, ki so se lahko posluževali le indirektnih radijskih zvez z Moskvo.

Zgodovinsko dejstvo je, da je Stalin po razdelitvi Poljske prepovedal napade na Nemčijo in zapovedal vso propagando usmeriti proti angleškemu imperializmu. Slovenski komunisti so se znašli v neugodnem položaju, pa kljub temu sovjetsko-nemški objem vneto zagovarjali. Vsa komunistična propaganda je izzvenela v slavi Stalinu in sovjetizaciji jugoslovanskih dežel.

Dr. Anton Korošec je dobro poznal komunizem in ozadja sovjetske špijonaže ter krepko posegal v komunistične mreže. Vladimir Dedijer sam priznava, da mu je dr. Korošec prišel na sled in zahteval njegov odpust iz uredništva belgrajske „Politike“. Zgodovinski je zadnji dr. Koroščev politični govor v Celju, ko je napovedal Kerenskega. Dr. Koroščeva prezgodnja smrt je bila nedvomno velika nesreča za slovenski narod, ko je izgubil odločnega voditelja v najtežjih časih. Po dr. Kulovčevi smrti je v slovenskem političnem vodstvu nastala velika praznina.

Zgodba o Razkolniku

V teh kritičnih časih je začel nastopati po Sloveniji prof. E. Kocbek. Študentje, zbrani na nekem Kocbekovem predavanju v Celju, so dali mešjanskemu profesorju ime Razkolnik. Profesor je namreč branil upravičenost španske revolucije in to zmoto hotel podkrepiti z romanom T. M. Dostojevskega Zločin in kazen. Vendar pa so študentje odklonili Kocbekovo pojmovanje v smislu ruskih socialistov, ki so za časa Dostojevskega razširjali med narodom svoje teorije in zatrjevali, da „zločin ni nič več kot protest proti obstoječim socialnim razmeram“.

Preobširno bi bilo ponavljati Kocbekovo „filozofijo“ v „Tovarišiji“, v kateri je mesijanec razglabljal o razgovorih s Kidričem v kočevskem podzemlju, kjer ga je neizprosni revolucionar dan za dnem prepričeval o upravičenosti krvave revolucije. (Partija je Kocbeka po pugleškem podpisu, s katerim se ji je Kocbek popolnoma podredil, zavlekla v kočevsko podzemlje. Dostojevski v svojem romanu postavlja značilno trditev, da „nizki stropi in pomanjkanje prostora ohromijo človeško dušo.“)

O komunistični „koaliciji“

Zdomcem je več ali manj znana Vauhnikova knjiga, ki je izšla v Buenos Airesu. Polkovnik Vauhnik, uslužbenec celjskega tovarnarja Westna, mi v Buenos Airesu ni zmozel pojasniti dejstva, da so njegovi članki o „špijonažnem delu“ izšli v zagrebškem „Jutranjem listu“ kmalu po zmagi komunizma v Jugoslaviji. Angleži so ga po njegovi izjavi hoteli ugrabiti na

Koroškem in izročiti Titu. Visoko izobražen častnik, ki je odlično izvrševal navodila kneza Pavla, priznava, da se je v svoji službi poslužil Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca, ki se je kot eden glavnih članov CK KPJ in zastopnik Kominterne zadrževal še precej časa po razdelitvi Poljske med Nemčijo in URSS na Dunaju. Oba sta imela zvezo s sekretarko-komunistko v nemškem višjem poveljstvu. Vsa poročila sta po Kardeljevi izjavi nadzorovala Kopinič in Šrebotnjak. Poslednji je bil po Dedijerjevi izjavi Titov sovražnik št. 1. Kominterna (Dimitrov) je pristala na imenovanje Tita za tajnika CK KPJ šele 1939.

E. Kardelj sporoča v pismu Titu (7. 10. 1942), da so razgovori med krčanskimi socialisti, kmetijci, Sokoli in drugimi uspeli pri osnovanju t. i. koalicije, kar je že v začetku pripomoglo, da je bila Ljubljana že leto dni „neizčrpljivi vir“ za oskrbo na terenu. Železničarji so po Kardelju vse nedelje odvažali ven iz Ljubljane polne vagona materiala in blaga.

Kardelj je v pismih prepričeval Tita, da je t. i. koalicija v Sloveniji taktično potrebna, „sicer bi partijska akcija propadla že v začetku“.

V Ljubljani v tem času ni obstajalo nobeno resno protiofarsko gibanje, res pa je, da so neredki odgovorni sumili v osnovani OF komunistično ozadje. Odvetnik Demetrij Weble mi je v zdomstvu pripovedoval, kako je po vrnitvi iz nemškega ujetništva srečal v Ljubljani. Kocbeka in sorodnika Božidarja Jakca, ki sta ga prepričevala o potrebi koalicije v OF.

Prvi članki proti OF so izšli v „Slovencu“ in „Slovenskem domu“ šele po številnih zločinih in ropanjih po deželi, ko so posamezne vasi prosile Italijane za orožje, da se branijo pred zločinskimi partizani. Slovenska legija je pospešila svojo organizacijo šele, ko so prve vaške straže na deželi terjale Ljubljano za pomoč v tistih obupnih okoliščinah.

Veselje nad needinostjo

Kardelj izraža v pismih Titu radost nad obstoječimi političnimi razlikami med liberalci in klerikalci. Partija ni imela težav s socialdemokrati, ki so se takoj podredili. Zveze s Sokoli so bile po Kardelju najboljše. Večina od njih je vstopila v partijo.

Stara SLS (Dedijer na strani 1174), katero pravzaprav predstavljajo „neki pošteni klerikalni patrijarhi“ da sprejema popolnoma politiko partije, hoče le jasnost v odnošajih s partijo v bodočnosti, tudi v času sovjetizacije.

Komunistična stranka je uvedla verske referente in s tem zmanjšala nezaupanje neredkih sodelavcev v OF, tudi Kocbeka. Da bi si pridobila zaupanje ljudstva je partija uporabila Kocbeka in duhovnike njegovega „novega reda“.

Tudi ni moč trditi, da je bila vsa duhovščina v začetku proti OF. Več ali manj je znano npr. sodelovanje z OF, ki ga je imel v Moravčah na Gorenjskem dekan Hafner. Partijska propaganda še zdaj priznava, kako je dekan osebno pomagal gošarjem.

Komunistični zločini

Kardelj v pismu Titu (Dedijer, stran 117') pojasnjuje dotok finančnih sredstev v OF. Revolucionar se prsi s svojo taktiko, kako da je likvidacija dr. M. Natlačena, dr. Kukoviča, Peršuha in drugih povzročila preplah med ljubljansko buržoazijo. Neki ljubljanski industrialec je že dan po Natlačeni likvidaciji izročil 150.000 lir in obljubil še en milijon. Za nasprotnike OF je vse do izdaje Kardeljevih pisem bilo neznano dejstvo, da je komunistična VOS v poletnih mesecih 1942 z revolverji izsilila iz ljubljanskih bank 1.400.000 lir. V teh bankah niso sedeli komunisti.

Kocbekov boj z Arsom

E. Kocbek si po vstopu v IOO ni predstavljal, da bo imel s partijo že po letu dni velike težave. Prvi nesporazumi so nastopili, ko je Tito poslal v Slovenijo svojega poveljnika, bivšega kraljevega častnika Arso-Jovanoviča. Arsa je brez Kardeljeve vednosti vpeljal pri partizanih komunistične znake (srp in kladivo). Proti temu sta nastopila dr. Rus in E. Kocbek. Kidrič je to preprečil in znova zapovedal rdeče zvezde s slovensko zastavo.

IOO se je umiril, ko je Partija imenovala pri NOV Branka Hrastopolkovnika Jaka Avšiča za namestnika poveljnika. Poveljnik je bil takrat komunist Angelo. J. Avšič, katerega je Mihajlovič imenoval za ilegalnega poveljnika Slovenije, je izigral Mihajloviča in se pridružil partizanom. Kardelj označuje Avšiča za „čustvenega slovanofila“. Kocbek je soglašal z Avšičevim imenovanjem in uspel, da je nekaj krščanskih socialistov stopilo na čelo nekaterih oddelkov, med njimi poveljnik partizanskega Dolnjskega odreda Janez Marn.

Partija je igrala na Kocbekovo domišljavost in samodopadenje in ga je že v začetku uporabila tako, da je npr. v Vatikanu in v Švici zagovarjal komunistične zločine. Kardelj je opozoril v pismih Tita (stran 1182) na belogardističnega obveščevalca v Vatikanu, ko je ta upravičeval pri ameriškemu poslaniku Teleranu nastop Vaških straž. Po Kardelju naj bi ta diplomat zagotavljal belogardističnemu obveščevalcu, da ZDA v Sloveniji nikoli ne bodo pristale na komunistično zmago.

Kardelj pojasnjuje v pismih Titu tudi razhod med dr. Brecljem in Kocbekom ter dela Kocbeka krivega za dezertacijo J. Marna. Med njima je prišlo do očitkov, da komunisti hočejo oblast nad vsemi, ko „se dejansko borimo mi“.

Kljub tem malenkostnim neprilikam je Kocbek klonil, podpisal dolomitsko izjavo in sprejel mesto podpredsednika Avnoja. Partija ga je tako omrežila, da bi vsak njegov korak kakšne nepokorščine partijski liniji pomenil ne le njegov politični konec, ampak tudi konec življenja.

Kardelj o dolomitski izjavi

Kardelj zapiše v Dokumentih na strani 1203:

„V Dolomitih smo imeli glavno politično razpravo s Kocbekom, ko je prišlo do znane tristrankarske izjave. V tem času se je organizirala živa akcija, ki jo je Kocbek organiziral s Fr. Brejcem. Šli so neverjetno daleč. Ko razmišljam o tej stvari, sem prepričan, da je imel Kocbek na vesti Črtomira-Janeza Marna. Uspeli smo, ker je že prišlo prej do nesporazuma med Kocbekom in Marjanom Brecljem.“

Ta dejstva dokazujejo, da so komunistični stremuhi že v začetku zasledovali edini cilj: revolucijo. Nova revija (št. 67-68) je priobčila razgovor med škofom dr. Leničem, Dimitrijem Ruplom, Jožetom Snojem in Spomenko Hribarjevo. Škof dr. Lenič je med drugim izjavil: „Vem, da so takrat organizirali tudi drugi mimo OF že vse mogoče odbore in se pripravljali na tihi odpor, pripravo, na tisti odločilni trenutek, ko bi okupator moral izginiti z naše zemlje. Spomladi leta 1942, ko so se na deželi začele organizirati Vaške straže, so komunisti pobili 13 duhovnikov. Čisto gotovo nikoli ne bi bilo bele garde in ne kasneje domobranstva, če ne bi bilo tega krivega začetka — pobiti vse morebitne svoje nasprotnike in zavladati. To je bil glavni nagib, glavni motiv za odklonilni odnos Cerkve do OF.“

Dedijer o genocidih

Vladimir Dedijer je v knjigi o J. Brozu-Titu posvetil v 18. poglavju 24 strani retoriziji — tkim. komunistični dogmi o dveh obdobjih revolucije, prve buržujske-demokratske, druge proletarske. Vodilni člani KPJ Ranković, Dapčević, Moše Pijade, Djilas in drugi so po nauku boljševiške zgodovine začeli z izvajanjem druge revolucionarne dobe že prve mesece vstaje v Srbiji, kjer so začeli s pokoli četnikov in partizanov trockistične linije.

Dedijer navaja kopico z datumi navedenih primerov pobijanja v Srbiji in Črni gori, kjer je narod odklanjal partizane in se odločil za Mihajlovića. Med številnimi pričevanji navaja tale primer (stran 715): „Pop Vlado Zečević, ki je v začetku vojne bil Mihajlovičev poveljnik in kmalu prešel k partizanom, se je po Titovem porazu v Užicah vrnil v zapadno Srbijo. Pred smrtjo mi je govoril, da so bili zanj najtežji trenutki, ko mu je član PK za Srbijo dejal: „Sedaj smo vstopili v drugo obdobje revolucije in potrebno je, da se osvobodimo vseh popov, častnikov in drugih buržujev, ki so bili z nami v prvi fazi.“

Vladimir Dedijer piše na isti strani o slovenskem genocidu:

„Prve mesece po končani vojni je bilo v Kočevju izvršeno množično streljanje ujetih slovenskih belogardistov, ljotičevcev in četnikov. V tem času sem bil na skupščini Združenih narodov v San Franciscu, pa mi je bilo neznano, kdo je to odločil. Djilas je pozneje pojasnjeval, da je Churchill v tem času pripravil napad na Jugoslavijo. Pred tem da je dal povelje četnikom, slovenskim belogardistom in drugim kvislingom, da se zbirajo v Istri in v Sloveniji, tako bi se srečali z britanskimi četami in onemogočili vzpostavitev narodne oblasti. Ne vem, v koliko je Djilasvo opravičilo za to množično klanje točno, in zgodovinarjem pripada, da zbero vsa dejstva in dajo mišljenje o upravičenosti in nujnosti te mere.“

„Kardelj ostrejši kot Tito“

Dedijer nadaljuje na strani 717: „V pogledu revolucionarnosti in retorizije je E. Kardelj zavzemal isto stališče kot Tito, v nekih primerih je bil Kardelj še ostrejši — za časa vojne in po njej.“ (V času stavk v Trbovljah je Kardelj izjavil, da je v dobrobit skupnosti, da se državna oblast brani s tanki. Podobno stališče je Kardelj zastopal proti Titu v času velikih študentovskih nemirov leta 1968 v Belgradu.)

Vladimir Dedijer je jasen: „Aleksander Ranković je kot organizacijski tajnik CK KPJ in prvi šef Ozne najodgovornejši za vse pretirane ekcese, ki so jih partizani izvršili zlasti ob koncu vojne ali prve dni po osvoboditvi.“ Zaključuje: „Naravno, da obstaja vprašanje ali je te skrajne ukrepe Ranković izvedel po posvetovanju s člani politbiroja, vključujoč tudi Tita.“

Kardelj je zapustil spominske zapiske in Dedijer pravi: „Po teh dokumentih je vidno, da so v obdobjih revolucije bile retorizije (=grozodejstva) večkrat neupravičene, često tudi iz osebnega maščevanja.“

Na strani 724 je zapisal:

„Stari slovenski revolucionar, pisatelj Vlado Kozak, ki je v KPS sprejel Kardelja, Kidriča in Tomšiča, mi je podrobno opisoval, kako je v poletju 1941 prišel na Krimu v prepir s Fricem Novakom, ki je zagazil v ziočinstva. Ko je Kozak protestiral proti nečloveškim dejanjem, ga je Novak obtožil, da 'bremza revolucijo' in Kozaka postavil pod stražo.“

Grozna je naslednja Dedijerjeva trditev: „Te vrste retorizije so vršili posebno nekateri bivši krščanski socialisti, ki so vstopili v partijo. S tem so hoteli izpričati svojo zvestobo.“

Kocbek je bil o vsem nedvomno poučen. Partizanski poveljnik DO Janez Marn mi je osebno pripovedoval, da je Kocbeka večkrat opozarjal na komunistični sadizem. Kardelj sam pojasnjuje v pismu Titu, kako je Kocbekov prijatelj L. Ude poslal Kidriču pismo in ga rotil, naj vendar preneha s pobijanjem, sicer bo izginil slovenski narod.

Tito in Nemci

Na 20 strani (20. poglavje Dedijerjeve knjige) o partizanskih razgovorih z Nemci nam pojasni večkratne domobranske nesporazume v napadih na partizane v Sloveniji, ko je npr. nemški stotnik Schumacher očitno preprečeval s svojimi manevri vdor v Belo Krajino.

V arhivu Vojno-zgodovinskega inštituta JNA, najdemo pod št. 14-2 k 7, objavljen dokument iz leta 1959, ki pove, da je Draža Mihajlovič leta 1942 mobiliziral vse sile v Črni gori, Hercegovini, Sandžaku in vzhodni Bosni, kmalu nato pa 20 tisoč četnikov na levi obali Neretve. Partizanske skupine so v napadih na četnike imele veliko žrtev in so se morale umakniti. Tito je v zmedbi uporabil nemškega stotnika Bartha (ujetnika) in ponudil Nemcem pogajanja za premirje in izmenjavo ujetnikov. Dokument razgovorov nosi datum 11. marca. Poveljstvo NOV Jugoslavije predlaga v tretji točki ponudbe: „...da v danem položaju ni razloga, da nemška vojska vodi voj-

ne akcije proti NOV Jugoslavije — s posebnim ozirom na položaj in koristi ene in druge strani. V obojestranskem interesu bi bilo, ako bi se ustavile sovražnosti. V tej zvezi, je potrebno, da nemško poveljstvo predlaga morebitna območja v smeri gospodarskih in drugih koristi.“

Druga točka istega dokumenta pa trdi: „NOV Jugoslavije smatra četnike za poglavitvne sovražnike.“

Dokument, št. NDKW-1088/4 ima naslednje podpise: Milovan Djilas, (podpisal se je kot M. Markovič), Vladimir Velebit in Koča Popović

Za časa razgovorov, tako v Vakufu, Sarajevu in Zagrebu (stran 807-8) je nemški general Kasche sporočil Djilasu in Velebitu, „da bi bilo dobro, ako bi se ustavili boji in preprečili nemiri severno od Save. Podobne ponudbe je poslal Djilasu in Velebitu general Gleise Horstenau, ki je stremel za tem, da partizani v primeru premirja ne bi napadali železniške proge Beograd-Zagreb, ki je važna zveza za nemško vojsko“.

Ne pozabimo, da so se ti razgovori vršili v času, ko je vsa partizanska propaganda kričala o sodelovanju Vaških straž z Italijani, s katerimi so partizani vodili isto taktiko na Dolenjskem in sicer z generalom Ceruttijem kot na drugih področjih z Nemci.

Razgovori z Nemci so se izvršili v veliki tajnosti in Titovo poveljstvo je zaradi sumničenj bilo prisiljeno poslati tajniku PK za Bosno in Hercegovino pojsnilo z navodilom, da „je naše največje delo posvečeno uničenju četnikov“.

Tito je v dokumentu št. 216 30. marca 1943 sporočil naslednje: „Izkoristili smo zvezo z Nemci in uspeli nevtralizirati Nemce od četnikov in Italijanov. (V istem času se je Kidrič srečal z italijanskim generalom Ceruttijem v Soteski in pripravljaj skupen nastop meseca septembra 1943.) Tito je dal navodilo: „Ker so četniške sile velike, umaknite vse čete v Bosno.“

Takratno razmerje med nemško vojsko in partizani pojasnjuje stran 811, ko v točki 6 govori o pogajanjih meseca marca: „Ostanek črnogorskih četnikov s Pavlom Džurišecem na čelu so Nemci razorožili v peti ofenzivi.“

Dedijer je v sodbi Titovega sodelovanja z Nemci kategoričen: „Po mojem so bili ti razgovori nepotrebni, razen za zamenjavo ujetnikov. To je bilo 'navadno lukavstvo'. To je moja hipoteza. Potrjujejo jo dokumenti, zgodovinarji pa naj študirajo to početje — tako nemško, britansko in jugoslovansko —, če je bilo upravičeno ali ne.“

Hitler je vkljub vsem razgovorom odločil, da uniči partizane. Dokaz za to je bil napad na Titovo poveljstvo v Drvarju. Tito se je rešil z angleškimi letali na Vis — in se potem srečal s Churchillom.

O usodni nedolžnosti in zgodovinski krivdi

Morda bo kdo mislil, da vse zgodovinske navedbe nimajo nobene zveze z usodo Slovenije. Še manj z naslovom tega razmišljanja. Usoda slovenskega naroda je bila povezana z dejanji jugoslovanske vlade v Londonu, Mihajlovića, Tita.

Jugoslovanske protikomunistične sile so bile močne, niso pa bile politično edine in so se vdajale različnim utvaram. Med njimi ni bilo pravega sodelovanja in zato so jih veliki zaradi svojih koristi tudi žrtvovali. Po pregovoru, da če ti ne služijo, jih razbij. In to se je zarotnikom tudi posrečilo.

Ostanimo pri slovenskem vprašanju. Kocbekov samozagovor odkriva profesorjev boj v „omamnem razpoloženju“, in si sam sebi očita rekoč: „Počasi se oddaljujem sam od sebe... Postal sem sejmar, pomešal sem se med prekupčevalce... vsak dan se zapletam v novo krivdo nad človekom, svoje roke mažem z nizkotnostjo... življenja, namesto da bi čakal na mirne in modre razlage zgodovine...“

Kocbekova „Tovarišija“ je polna domnevne filozofije brez vsake logike ali vsaj minimalne jasnosti.

Samo en primer

Kocbek pravi v „Tovarišiji“ na strani 277: „Čez nekaj časa smo zvedeli, da so horjulski belogardisti pred začetkom današnjih operacij kričali na partizane, naj se umaknejo, češ da ne bi radi streljali nanje. Kar strelalo me je, ko sem zvedel za novico.“

Pa si je Kocbek potem dovolil še misel, kako da Vaški stražarji „branijo svojo megleno idejo“.

In se potem nedolžnarsko sprašuje: „Od kod je prišlo to stupeno želo, da se je narod razšel na dvoje? Je na to vprašanje sploh mogoče odgovoriti?“

Kocbekovo filozofiranje je jalovo izmikanje sodgovornosti za pobijanje. Zločin nad bližnjim je zanj „blažena krivda...“ Šele skozi isto postane človek za Kocbeka zgodovinsko bitje, negativno revšče, ki mu bo zgodovina dala s partijo vred isti pečat, enako sodbo za državljansko vojno in revolucijo.

Spomenka Hribarjeva se v Kocbekovem zborniku pogloblja v profesorjev problem in njegovo „usodno nedolžnost in zgodovinsko krivdo“. Mnenja smo, da ji partija dopušča njene razprave o Kocbekovem udejstvovanju in njegovi miselnosti z namenom zmanjšati krivdo KP za revolucijske grozovitosti.

Kocbek se je v svojih razmišljanjih največ ukvarjal o razliki med krivdo nad bližnjim in zločinom nad njim. Ob umoru dr. Ehrliča, svetniškega duhovnika in očeta revnih akademikov, je Kocbek zapisal v svoj dnevnik: „V dramatičnem položaju med starim in novim redom je posebno jasno spoznati dejstvo, da ima kolektivna skupnost z vso pravico seči po revolucionarnih sankcijah, kadar je njen obstoj ogrožen. Kdor je v takem stanju odgovoren za kolektivno usodo, ima pravico biti neusmiljen in sme vzeti življenje posamezniku.“

Spomenka Hribar hoče biti jasna: „Kocbekov namen je bil, da to revolucionarno justico utemelji kot zgodovinsko upravičeno, čeprav je zanj

likvidacija surovo in nujno sredstvo. Zdaj se začenja — tako Kocbek — boj na nož... Odpira se doba državljanske vojne... Ljudje so se začeli opredeljevati. Takšna je logika surovega časa, takšen je čas te surove logike...

„Kocbek si je domišljjal, da je čas prav njega izbral za človeka 'novega reda'. Pri tem pa pozabil, da je usoda posameznikov tesno povezana z usodo celote. Zamenjal je splošno blaginjo z načrti partije, slovenske politične manjšine. Dopolnil je, da si je komunistična justica prilastila pravico ubijati (eufemistično rečeno: likvidirati) vsakogar, ki ni bil stodstotno za njene cilje. Stroga alternativa, da je treba uničiti celo sodelujoče omahljivce, je zadejala tudi Kocbeka. Označila ga je za omahljivca in ga zavrгла.“ — Tako Spomenka Hribarjeva. Kocbek se še desetletja potem ni mogel odpovedati svojemu zgrešenemu mesijanstvu in napačnemu gledanju na katoliško ideologijo, ko je dal komunističnemu „pravu“ prednost pred krščanskimi načeli. Šele po desetletjih, tako Spomenka Hribar, je uvidel, da je postal cokla revolucije.

KP je izzvala državljansko vojno

Prof. dr. Ferenc (filozofska fakulteta, Ljubljana) navaja v svoji knjigi Kardeljeva navodila, s katerimi je krvolok zapovedal terencem: „Kulake postreljajte brez vsakih vprašanj.“ Do 1. maja 1942, ko ni obstojala še nobena Vaška straža, je partija izvršila 350 umorov-likvidacij — od teh 65 v Ljubljani. Nastope Vaških stražarjev v št. Joštu, Begunjah, št. Jerneju in drugod so povzročili umori katoliških duhovnikov in laikov ter številnih krščanskih družin. Prof. erenc našteva v svoji knjigi številne usmrtnice, o katerih so odločali komisarji. V nekem odredu so po njegovih zapiskih usmrtili po 60 ljudi mesečno.

Italijani so spomladi leta 1942 ob odkritju komunistične tiskarne blizu policije odkrili imenik 1.200 zavednih slovenskih rojakov, ki jih je Vos imela v načrtu likvidirati. Odgovorni so poslali to listo ministru dr. M. Kreku, ki je preko londonske vlade prosil Angleže, da bi poslali v Slovenijo pomoč. Trčili so na gluha ušesa.

Ko je E. Kocbek napadal dr. M. Kreka, se je lotil tudi dr. A. Korosca, češ, da je kot nadarjen politik računal v Beogradu le na majhne slovenske koristi, sam pa je pozabil, da kot prvi Titov prosvetni minister ni storil karkaa, ko je zvedel za pokol domobrancev in četnikov. Govori sicer o razpasli strasti v NOB, ko „ljudje ne prizanašajo niti nedolžnim“, noče pa priznati, da bi moral biti bolj odločen in jasen. Dosegel je politično peripetijo — postal je minister. V času kočevskih procesov se je sicer zanimal za usodo kočevskih obsojencev, zanje pa ničesar ukrenil. Prav tako je odobral prve komunistične zločine v Ljubljani, ko je Vos likvidirala dr. M. Natlačena, dr. Ehrlicha in številne narodno zavedne Slovence. Kardelj se je teh veselil, Kocbek jih ni obsodil.

Da so komunisti izrabljali Kocbekovo bojno častihlepnost, je zgodba zase. Vse bolj aktualna je Spomenkina pripomba o odgovornosti za ko-

lektivno usodo, ki jo je določevala revolucionarna justica. Isto je Kocbek ne le sprejemal, ampak prevzel del odgovornosti za likvidacije. „Tej krivdi“, tako Spomenka Hribar, „se Kocbek ni nikoli izmikal.“ Kocbek je bil slabič. Ko je videl posledice revolucionarnega prava, celo v prihodnosti jih je videl, tako Spomenka, se sam svojemu revolucionarnemu spoznanju o moralnosti dejanj spočetih v revolucionarni volji ni mogel odpovedati.

Zločini — komunistična hvaležnost za usluge

Ban dr. M. Natlačen je še pred italijansko zasedbo Ljubljane dal zažgati spiske vseh komunistov in tako preprečil aretacije. OF pa je ravnala nasprotno in je že pod italijansko administracijo poslala po pošti (!) mobilizacijske pozive vsem aktivnim častnikom in podčastnikom ter s tem povzročila internacije večine je-teh. Rešilo se jih je le 80, ki so se umaknili na deželo, prepričani, da je prišel čas za skupen nastop vseh narodnih sil. V Ljubljani je prevladovala miselnost, da je vsak takojšen nastop proti okupatorjem preuranjen, ker bi zahteval ogromne žrtve. Številna pričevanja dokazujejo, da v Ljubljani v začetku ni bilo Slovencev, ki bi pripravljali kakršnokoli organizacijo z namenom boriti se proti OF. Dr. Natlačen je odstopil iz konzulte, prav tako ljubljanski župan dr. Adlešič. Polkovnik J. Avšič, major Novak, Lesjak in še nekateri častniki so se začeli povezovali s četniško ilegalo, se pogajali s komunisti in s predstavniki Sokola in krščanskimi socialisti. Vse je bilo zaman, partija je vztrajala v svojem načrtu. Natlačen je za plačilo dobil kroglo v glavo; dr. Ehrlich je reševal Kidriča iz dunajske ječe še pred vojno. Tudi njega je zadela ista usoda.

Kocbekovo vztrajanje v zmoti

Da je Kocbek vztrajal v zmoti „svoje nedolžnosti“ še po svojem političnem umiku, dokazujejo „Dokumenti“ v Dedijerjevi knjigi o Titu. (Strani 1213-1218)

Zgodovinar je po zapisku Kocbekovega samogovora slovenskemu revolucionarju naklonjen in ga imenuje pristnega pisatelja, posebno v dnevih preizkušnje. Vsekakor je značilno, da je Dedijer Kocbekovemu monologu pri srečanju v Parizu leta 1961 posvetil javno priznanje v svoji knjigi šele leta 1981. Po Dedijerju se je Kocbek umaknil iz politike, „zvest diktatu svoje pesniške zavesti“.

Monolog je ponavljanje zgodovinskih dogodkov, v katerih je soodločeval E. Kocbek. Ko ugotavlja, da slovenski klerikalci in liberalci niso bili pragmatični, sta Kardelj in Kidrič prekinila s starimi komunisti in organizirala novo središče. Slovenska buržuazija je bila po Kocbeku skromna in estetska. KPS je uvidejala potrebo po koaliciji, ker „bi vsak upor brez nje bil v Sloveniji nemogoč“.

V tem je Kocbekova zgodovinska krivda, da je s KPS pristal na „koalicijo“, podpisal puglesko izjavo in z njo predal vso oblast partiji. Postal

je Kidričeva lutka, slabič, ki ni bil kos poslanstvu, ki ga je prevzel v revoluciji.

Kocbekove izjave pričajo, da Kardelj in Kidrič leta 1941 nista mislila na oživiljenje Jugoslavije in to zaradi beograjskih in zagrebških razmer. Prvi program OF leta 1941 govori samo o slovenskem narodu in samoopredeljenju. Šele marca 1942 je Kardelj prinesel iz Titovega poveljstva pismo s Titovo zahtevo po zbliževanju NOB v Srbiji, na Hrvaškem in v Sloveniji. NOB v Sloveniji je bila skoro leto dni samo slovenska akcija.

Kocbek je večino svojega razgovora oz. monologa z Dedijerjem posvetil zgodovini slovenskega krščanskega socializma iz časov španske revolucije in svojih nastopov l. 1937 Kocbekova trditev, da se je ves kader „Doma in sveta“ strinjał z njim, ni resnica, saj vemo, da je revija po obsodbi trenutno prenehala izhajati in da je istočasno izšlo „Dejanje“. KPS je že takrat vodila Kocbeka, ki se je leta 1937 sestal v Parizu s Kardeljem, L. Kuharjem in R. Colakovičem. Srečanje leta 1961 tudi ni bilo slučajno.

Kocbekovo razglašanje o svoji vodilni dejavnosti v OF in naštevanju sodelavcev F. Fajfarja, S. Kovača, T. Tomana, A. Stanovnika, M. Brečija, dr. M. Potočnika, dr. J. Pokornija, dr. J. Brileja in članov „Zarje“, katerih večina je padla, dokazuje, da E. Kocbek vkljub sodelovanju imenovanih ni bil kos Kardelju, Kidriču in Mačku.

O krogu klerikalcev (dr. Sernec, Stanovnik), ki so združevali okrog 30 prijateljev, med njimi nekaj župnikov, Kocbek govori zelo malo. Dr. Mikuž je za Kocbeka zasebni slučaj. Ne omenja škofa dr. G. Rožmana, ki je po Mikuževi vztrajnosti pristal na njegov odhod med partizane. „Vsi so videli,“ tako Kocbek, „v nas jamstvo pred komunističnim strahom“. Kocbek je ta strah povečeval ves čas s svojim molkom in prisotnostjo.

Vladimir Dedijer je ob tej priliki izrekel besede priznanja: „Zares se moramo vam zahvaliti, da smo (komunisti) v OF. Vi ste v komunistih oživeli slovensko pamet, vi ste komuniste prepeļjali v koalicijo, ne da bi vedeli, da je to linija KPS.“

Opredelitev raznih skupin v OF utemeljuje Kocbek s starim izgovorom: „KPS je zajela mnogo učiteljske mladine. V ljubljanskem Sokolu je prišlo do ideoloških razlik in kmalu so se OF pridružile skupine, ki so jih vodili Jože Rus, France Lubej, Zoran Polič, Maks šnuderl, Darko Černej, B. Kocjančič, Drago Marušič, od razumske skupine Vidmar, Ferdo in Juš Kozak, M. Kozina in B. Jakac. Po Kardeljevem pismu Titu so bili vsi že člani partije. „Koalicija“ je obstojala v NOB do Pugleda, ko je KPS prevzela vse ključne položaje v vojski. Vsi politični komisarji in vodilni vojaški kader so prevzeli partijci. Kardelj v pismih Titu izraža zadovoljstvo, da se mu je posrečilo zlomiti „Kocbekovo sektaštvo“, ko je že prej uspel s Kidričem pridobiti za svoje načrte dr. Marušiča in druge, ki so kolebali le kratek čas.

E. Kardelj zatrjuje v Dokumentih-pismih Titu (stran 1173) na slednje: „V plenumu IOOF (v katerem je bil tudi Kocbek, op. pisca) so bili

včerajšnji bani in ministri, ki so po kolebanju končno izrekli partiji popolno zaupanje. Na plenumu se je popolnoma pridružil naši liniji eden najstarejših voditeljev SLS, kar je za nas velike važnosti...“ Kardelj ime-na tega „klerikalca“ ne omenja.

Vsa komunistična propaganda je bila v tem času naperjena proti ministru dr. Kreku, edinemu predstavniku v londonski vladi, ki je bil na jasnem o ciljih KPJ in sovjetizaciji države. CK KPS je znala taktizirati s Kocbekom in ga poslala z generalom Jakšičem na zborovanje Avnoja. Kocbekov vpliv v NOB pa se s tem ni povečal. Kocbek je po Spomenki Hribarjevi postal „cokla revolucije“.

Kocbek o duhovščini in črnih bukvah

Kocbek govori Dedijerju o beli gardi kot o vojski proti vojski. Važna je naslednja Kocbekova izjava: „Slovenska duhovščina se dolgo časa ni izjasnila proti OF. Sektaški partizanski nastopi kot npr. streljanje 14 kmetov zaradi gozdne poseke in nebrzdano postopanje komisarjev na deželi in pokoli so povzročili le izdajo črnih bukev.“ (božič 1942 — uredniki Slovenskega doma) Obenem poudarja: „Knjiga je izšla z vsemi točnostmi.“

Kocbek v razgovoru z Dedijerjem joče sam nad seboj: „Klerikalna stranka ni dala počeg dr. Korošca niti enega politika večjega kalibra. Za vodjo nikoli niso pristali na laika.“

Zaključek

Za konec še kratka misel pisca, ki je iz nekaterih njemu dostopnih memoarjev, zapiskov in zgodovinskih razprav ali razmišljanj razbral in izbral pa s svojim spominom povezal vrsto zgodovinskih dejstev ob pojavu Edvarda Kocbeka, ki med današnjimi katoliškimi izobraženci uživa **nezaslužene** simpatije.

Prva izpoved je ta: ta kratek, bežen, vendar resničen pogled na slovensko polpreteklo, tako problematizirano zgodovino, je namenjen predvsem naši srednji in mlajši generaciji. Večina „veteranov“ iz tiste dobe pač sama po sebi te resnične zgodbe verjetno že dobro pozna.

Drugo pa je priznanje in v priznanju opozorilo obema generacijama: protikomunističen tabor je **prepozno, prešibko** in **premekó** ukrepal, ko je pustil v usodnih trenutkih peščici prevratnežev priti na oblast in se s terorjem tamkaj obdržati do današnjih dni.

Zgodovina se ponavlja in zgodovinske napake tudi, če jih samo kot kurioznost naštevamo, njihov nauk za sedanjost pa malomarno puščamo ob strani.

Pristavaki

ŽRTVE NACISTIČNIH TIRANOV (2)

Duhovniki iz sedanje Slovenije

(Nadaljevanje)

Spomladi sem dobil delo na vrtu, kjer smo imeli krompir. Jetniki so mi ga kradli. Dali so ga v hlačnice, pa so jih stražarji vseeno dobili in sem bil jaz kregan, da ne stražim dovolj. Zato sem rekel sojetnikom, naj dajo krompir rajši v samokolnico pa pesek povrh. Ta krompir so pozneje pekli ob ognju, ko so kuhali katran za mazanje streh. Tedaj so jih spet odkrili. Poslali so jih h komandantu in mene zraven. Vedel sem, da jih bomo dobili 25 z bikovko in teden v bunkerju. Bunker je bil prostor, velik en kubični meter, da nisi mogel ne ležati ne sedeti in tu si moral zdržati en teden ob kruhu in vodi. Tedaj pa pride tisti žurnalist, me pogleda in pravi: „Franc, kaj pa delaš?“ Povedal sem mu. Vrnil se je v pisarno, prišel ven in zakričal: „Francoski tolmač, pojdi z menoj!“ Nisem takoj razumel pa mi je rekel: „Ti, Franci!“ in sem takoj šel z njim in nisem bil tokrat nič kaznovan, oni pa so jih dobili.

Hrastelj pripoveduje še drug podoben primer: Na vrtu sem moral nekemu esesovcu vsako jutro odpirati vrata. Potem me je pa brenil ali vsaj zmerjal, tako da sem vsakokrat dobil porcijo ponižanja. Mislil sem si, kako bi ga tega odvadil. Nekega jutra pridem pa mu salutiram: „Pokorno javljam, nič novega!“, kakor so javljali njihovi stražarji. S tem sem ga spravil v dobro voljo in od takrat me ni več preganjal in zmerjal.

Žurnalist je tudi želel, naj se vpišem kot nemški duhovnik, ker bi potem prišel v barako k nemškim duhovnikom. Vendar so Poljaki imeli rdeč trikot in črko P, jaz pa nič, ker sem bil Jugoslovan in niso še imeli za nas znamenj, samo rdeč trikotnik kot politični papornik. Tako sem vedno padel esesovcem v oči. „Kaj pa ti? Nisi Poljak?“ Včasih mi je to prav prišlo včasih pa tudi ne. Prav, da mi včasih ni bilo treba iti na delo. Ko so pa prišli tisti, ki so morali čistiti sneg, so me vedno našli. Sneg je zapadel že ob koncu oktobra in trajal do velike noči. Dan za dnem je na novo zapadel. In katoliški duhovniki smo ga morali spravljati proč. Niso nam dali ne orodja, ne samokolnice. Ali si ga v rokah nosil ali si ga dal v kapo in ga nesel v rokah in še tekel v tistih coklah. Roke so mi takrat popolnoma ozeble, tako da je vse teklo iz prstov in še sedaj niso povsem ozdravele.

Grozni veliki teden

21. Hrastelj je prišel v Dachau in v poljsko barako v mesecu, ko se je stanje za Poljake zelo poslabšalo. Do 19. 9. 1941 je bila poljska duhovščina z nemško enakopravna. Iz političnih razlogov je prišla nenadna ločitev. Več kot 800 duhovnikov je ostalo brez božje službe. To je trajalo do jeseni leta 1944. Malo pred Hrastljem je prišlo v Dachau 530 starejših poljskih duhovnikov, od katerih jih je ostalo živih le 82.

To in naslednje poglavje sta povezani s Hrastljem, edinim Nepoljakom v eni izmed dveh barak težko preizkušenih poljskih duhovnikov.

Najhujši za Poljake je bil veliki teden leta 1942. Lenz piše: V kopališču so pri preiskavi oblek našli pri poljskem duhovniku 80 dolarjev. Njegov prijatelj, laik, je skril ta denar pri njem, ker je mislil, da je tam varnejše. Pri izdajanju brevirjev je SS ta denar spregledala. Zdaj je bil njemu v pogubo, sobratom pa v trpljenje. Čez dva dni je bil ubit. Drugim so vzeli brevirje, rožne vence, podobice — vse brez izjeme.

Trpljenje je trajalo od cvetne sobote, 28. 3. 1942, do velikonočnega ponedeljka opoldne, 6. aprila. Ves blok 28 poljskih duhovnikov se je moral postrojiti na cesti. Medtem so SS-ovci preiskovali njihove obleke, postelje, omare, da bi našli še več dolarjev. Dvakrat na dan so izpraznili celo barako na cesto: postelje, slamnjače, omare mize, stole itd. Nato so morali spraviti vse nazaj v najlepši red. Potlej so morali na vetru, dežju in mrazu od 6 zjutraj do pol 12 in od pol enih do 7 zvečer vsak dan stati zunaj in na povelje počepati, poskakovati, leči, vstati, teči, peti. Med njimi je bil škof Kozal (t. 7). Osem jih je med tem mučenjem umrlo, mnogo pa kmalu zatem (DL 110-112).

Hrastelj pripoveduje podobno: Takrat smo smeli imeti še denar, kolikor ga je imel kdo s seboj. Ker so nekateri podkupovali razne starešine, so morali denar vsi hraniti v taboriščni blagajni. Poljski duhovnik je še doma zašil v platnice brevirja 800 dolarjev. Nekoč ga je zaskrbelo, ali je denar še v brevirju. Iz skladišča je dobil robo na vpogled. Odprl ga je. Vse je bilo še notri. V tistem trenutku pa je prišlo povelje, da se morajo iti vsi kopat. Denar je dal v žep. Esesovci so preiskali vse žepa in našli denar. Cel naš blok so gnali ven v hudi zimi, konfiscirali so vse obleko, vse blazine so nam zmetali ven na sneg in v luže. Bilo je to malo pred veliko nočjo. Jaz sem gledal s svojega stražarskega mesta, kaj se dogaja. Opoldne niso dobili kosila, zato se nisem hotel približati. Zvečer pa sem moral priti, ker so nas šteli. Tudi mene so vsega pregledali. Drugi so bili ves dan goli v snegu. To je bil res grozen veliki teden. Kakšnih 20 jih je tisti teden umrlo. Šele na velikonočni ponedeljek smo dobili normalne obroke (OGD 3).

Zdravniški poskusi

22. Med strahotami druge svetovne vojske so tudi zdravniški poskusi z žrtvami nacističnih taborišč.

Ker so Angleži okrog Islandije večkrat zbili nemška letala, so nacisti hoteli vedeti, ali človek umre, če pade v ledeno vodo. Za poskus je bil izbran koroški duhovnik dr. Schuster (t. 13). Metali so ga v ledeno mrzlo vodo. Ko je zgubil zavest, so ga izvlekali iz vode in ogrevali. Po enem mesecu je pri 44 in pol letih umrl.

Hrastelj pripoveduje drug primer: V tistem kraju so imeli barake, kjer so preizkušali jetnike, kako nanje vpliva, če pridejo iz redkega v gost zrak. To so predvsem poskušali za letala štupe, ki so se naglo spuščale na nos.

Tam so imeli posebne avtomobile s kabinami, v katere so dali jetnika ter poskušali. Dvakrat, trikrat je zdržal, potem pa umrl. Jaz sem hodil mimo, da sem držal nekakšno stražo, pa me pokliče letalski oficir in me vpraša, od kod sem in drugo, nato pa: „Kaj pa imamo tu?“ Odgovoril sem: „Tukaj pa jetiko zdravijo!“, čeprav sem vedel, kaj je. „Zelo dobro!“ je rekel.

Lenz piše o poskusih, ki so jih delali na poljskih duhovnikih: Od julija 1942 do maja 1944 je profesor dr. Klaus Schilking delal zloglasne poskuse z malarijo. 120 zdravih poljskih duhovnikov so k temu prisilili.

„Vrhovni državni ječar“ Himmler je bil 10. 11. 1942 v Dachau na obisku. Prav tedaj so izbrali 20 najbolj zdravih poljskih duhovnikov za živalske poskuse. Vsi so zboleli za strašno flegmono. Samo osem jih je ostalo živih.

Isti dan je stala na zbornem mestu skupina poljskih duhovnikov — čisto posebej. „Morituri vos salutant — Smrti zapisani vas pozdravljajo,“ so klicali sobratom. V naslednjih dneh so bili vsi mrtvi. Z vbrizganjem strupa so bili vsi umorjeni. Vnaprej napisani mrliški listi so navedli slabost srca ali pljučnico. 304 poljski duhovniki so bili tako usmrčeni (DL 110/1).

Hrastelj pripoveduje drug primer: Spoprijateljil sem se z nekim apotekarjem, kar je bilo zelo koristno. Dobil sem kakšna zdravila pod roko in to je bilo silno važno. On me je tudi neki dan opozoril, ko so izbirali 200 poljskih duhovnikov, da morajo iti v bolnišnico in niso vedeli zakaj, saj so bili zdravi. Nisem pa vedel, kako naj grem stran. Naredil sem se, da me boli zob in sem tulil in se držal za glavo. Pristopil je stražar in me vprašal, kaj mi je. Sam mi je pokazal, kje je zobna ambulanta. Tam je bil češki zobotehnik. Povedal sem mu, kako je. Pustil me je, da sem počakal, dokler niso bili poljski duhovniki prosti in sem se vrnil z njimi. Neki zdravnik je namreč delal poskuse s cepivom proti malariji. Hodili so na nadaljnje opazovanje in delal je diagrame. Ker so bili diagrami uspešni, so jih poslali v Berlin. Bilo mu je dovoljeno, da je poslal to cepivo v nemško vojaško taborišče, kjer so bili vojaki bolni za malarijo. Ko so jim dali to cepivo, so vsi pomrli. Iz Berlina je prišla komisija in zadevo preiskala. Končno je nekomu padlo v glavo, da bi bilo najboljšje vprašati duhovnike, ali se niso morda sami zdravili. Poklicali so jih in so povedali, da so jemali kinin. Dobili so ga v paketih, ki so prihajali od Rdečega križa. Nemci so namreč privolili, da so zaporniki dobivali pakete ali od doma ali od Rdečega križa, da so tudi nemški zaporniki v Ameriki lahko dobivali isto. Poljaki od doma niso mogli dobivati ničesar, pa so dobivali preko Rdečega križa. Po vojski so tega zdravnika obsodili (OGD 3/4).

23. O dr. Schilkingu in dr. Hrastlju govori tudi Andrej Tišler, ki je iz Tržiča na Gorenjskem prišel v Dachau. Blokovni starešina ga je iz hudo-bije spravil v skupino desetih „poskusnih zajcev“. Ko je srečal Hrastlja, s katerim se je malo prej seznanil, mu je povedal, za kaj so ga določili. Na njegov namig sta stopila za blok, da ju ne bi videl esesovec. Tišler se je

pokrižal in Hrastelj ga je blagoslovil, nato pa dodal: „V Boga zaupaj, nič ne bo huđega!“

Drugi v tej skupini so bili Rusi in Ukrajinci. Sam pripoveduje: Po rentgenskem pregledu so nas posadili za veliko mizo in dali vsakega v majhno kletko iz žice, po kateri je frčalo vsaj sto malarijskih komarjev. Morali smo si zavihati rokave desne roke ter golo roko od zapestja do komolca položiti na kletko. Roko in kletko smo pokrili z brisačo, da so komarji bili v temi. Čeprav sem držal roko pol ure na kletki, nisem začutil nobenega pika. Bržkone jim moja kri ni dišala. To je bilo treba ponavljati vsak dan zjutraj in zvečer ves teden. Vsake tri ure so nam merili vročino, tudi ponoči. Kdor se je okužil, se mu je po nekaj dneh zvišala vročina na 30 ali 40 stopinj C in ga je začelo tresti. Jaz sem imel ves čas navadno toploto. Drugi teden je sledilo opazovanje bolezni. Kogar komarji niso okužili, so mu bgrizgali kri obolelih za malarijo. To so napravili tudi meni. Spet je minil teden opazovanja. Mene se malarija ni prišla. Na tablici nad posteljo so napisali: „Tyrossim im Blut“ (kar je menda pomenilo odpornost zoper nalezljivost v krvi). Kdor je zbolel, je dobival nekoliko boljšo hrano.

Četrty teden nam je bolniški strežnik vsako jutro prebodel levo uho in iz njega iztisnil nekaj kapljic krvi na steklo, napisal bolniško številko in steklo položil na profesorjevo mizo. Smeli smo pisati domov, le zamolčati smo morali, da smo na oddelku za malarijo. Ker se me ni prišla, so me po enem mesecu odpustili in me poslali spet v čevljarno (ZSS 69, 120). Hrastljeva napoved se je uresničila.

V dachauskem procesu je bil dr. Schilling obsojen na vislice. Pred smrtjo se je spreobrnil. Bil je zbeگان in mu ni šlo v glavo, da so takšnega učenjaka, kot je on, mogli obsoditi na smrt (DL 297/8).

Saboter

24. Hrastlja pogosto omenja tudi Franc Jeza v svojih Spominih. Iz njegovih pripovedovanj je razvidno, da je Hrastelj imel posrečen značaj, kar je zelo pripomoglo, da je zdržal štiri leta v taborišču. Jeza ga največ omenja v zvezi z delom v Wildparku v poletju 1944. Wildpark je bil zunaj taborišča. Imel je blizu enega kvadratnega kilometra površine in je bil lepo obdelan in zasajen. V njem je v eni skupini delalo okoli 20 slovenskih izobražencev. Hrastelj je sojetnikom priporočal sabotažo: „Sabotiraj, kolikor moreš, a tega ne pokaži! Delaj samo toliko, da te ne ujamejo!“ je bilo njegovo geslo. Bil je pravi umetnik sabotaže. Bil je sposoben 14 dni poplesovati z lopato na enem in istem kvadratnem metru travnika, ne da bi bil zasadil lopato globlje kot do tretjine v zemljo. Vendar jo je ravno toliko vrtel v rokah in „migal“, da ni bil nikoli pri miru. Delal se je, kot da „dela“ in tisti poletni dnevi na „delu“ so bili najprijetnejši od vsega, kar sem doživel v taborišču. Hrastelj je bil globoko optimistična narava, čeprav je bil kot gospodarstvenik in politično izkušen človek tudi velik realist. Bil je prvi, ki je izrazil mnenje, da bo Jugoslavija po vojski težko dobila Trst in Koroško, pač pa je precej napačno presojal notranji razvoj v Sloveniji

po letu 1941 in je še vedno verjel, da se notranja politična ureditev v Sloveniji ne bo bistveno spremenila. Verjel je, da bo zavladal v njej zahodnoevropski tip demokracije. Tega prepričanja ni skrival v pogovorih. Bil je prepričan, da bo po vojski moderne tiskarske stroje, ki so jih Nemci zaplenili, dobil nazaj. Ta misel ga je navdajala s pogumom in optimizmom. Mislilam, da ni bilo v Dachauu bolj vedrega in dobrovoljnega človeka, kot on. S svojo zgovornostjo, vedrino in miselnostjo je vplival na druge. Bila je prava sreča, da smo ga imeli med seboj.

Njemu se je tudi edinemu med nami posrečilo, da si je skoraj vsako popoldne privoščil urico popoldanskega spanja. Izmuznil se je za kak brinov grm, legel v visoko travo ter blaženo zaspal. Še rajši se je zaril v senen kup, kadar smo sušili travo. Znal se je tako komuflirati, da smo ga še mi, ki smo vedeli, v katerem kupu spi, težko našli (ST 94-108; 129-131).

Po vojski se je Hrastelj ponovno zaposlil v tiskarni sv. Cirila, a je kmalu moral to službo zapustiti. Po zaporu je bil v dušnem pastirstvu in delal na škofiji. Leta 1948 je postal stolni dekan, leta 1968 prelat, leta 1977 biseromašnik. Umril je 20. 12. 1981, star 87 let. Na grobu mu je govoril dachauec dekan Puncer (DR 1982, 2, 4).

Leto 1942

25. Leta 1942 so prišli v Dachau za Schusterjem še trije duhovniki lavantinske škofije. Areh 24. 4., Oberžan 25. 4. in Munda 4. 6.

Areh Albert, rojen leta 1915 v Zidanem mostu, je bil posvečen v Mariboru na dan vdora Nemcev v Jugoslavijo. Novomašniki so škofa Tomažiča prosili, da bi jih zaradi vojne nevarnosti posvetil predčasno, da bi šli na fronto kot mašniki. Med posvečenjem so nemški bombniki napadli Maribor. Novomašniki so brž postali upravitelji izpraznjenih župnij. Pozneje so od njih prišli v Dachau Areh, Goričan, Podpečan in Puncer. Vsi so Dachau preživeli. Leta 1966 je bil Areh s škofom Držečnikom sprejet pri papežu Pavlu VI. Umril je leta 1967 zaradi levkemije, star šele 52 let (STP 85, 74, DR 66, 24 in 68, 13, 6).

26. Oberžan Justin, rojen v Zidanem mostu leta 1911, ni bil izseljen, a je prišel za pol leta v Dachau. 24. 10. 1941 je bil odpuščen in je postal tajnik škofa Tomažiča in Držečnika in pomagal v dušnem pastirstvu. Umril je v Mariboru leta 1960 star 49 let.

27. Munda Matija, rojen leta 1904, je bil zaprt s Hrastljem v Celovcu in v Gradcu, kjer je ostal po Hrasteljevem odhodu do pomladi 1942. Zaradi grdega ravnanja se je pritožil in so ga poslali v taborišče Flossenburg, kjer je delal v kamnolomu. Ko je hodil na delo, je dnevno moral nesti zjutraj in zvečer okoli 50 kg težek kamen. Zaradi ran na roki si je zastrupil palec. Poslali so ga 4. 6. 42 v Dachau na operacijo. Hrastelj je bil tedaj v bolnišnici in je mislil, da je prišla sama smrt. Po postavi visoki Munda je tehtal od nekdanjih 120 kg le še polovico. Odrezali so mu palec in potlej zaradi gangrene v nadaljnjih petih operacijah postopoma roko do komolca. Hrastelj pripoveduje:

ker ni mogel delati, je stražil barako in nas razporejal na stražo. Pozneje je nadziral oddelek duhovnikov pri delu. Delali smo gumbnice pri oblekah. Rekel sem mu, da nas ne sme priganjati, da nam ne bo zmanjkalo dela, kajti če nismo delali, nismo dobili priboljška, to je bila rezina kruha z malo klobase. To pa je bilo vredno več ko vse drugo. Tako smo imeli delo do naše osvoboditve (OGD 4).

Prvič po dveh letih je 22. 8. 1943 spet maševal. Ministrirala sta mu Hrastelj in Ledinek. K oknu kapele je povabil Andreja Tišlerja, da je bil pri maši. Tišler je zapisal: „Ganljivo je bilo videti, kako je duhovnik-mučenik povzdigoval sv. hostijo le z levo roko (ZSS 69, 122). Žekar pa pove, da je na veliko noč 1945 bral mašo duhovnik, ki je bil brez ene roke. Pri maši je bilo malo Slovencev, kapele so napolnili Čehi (ZSS 62, 58). Tudi Jeza omenja Mundo, ko piše: Duhovniki so prikorakali k „apelu“ v lastni koloni, ker so bili na posebnem bloku. Med njimi je bil zaradi visoke in krepke postave na daleč viden štajerski prošt Mundo, ki so mu odrezali roko v laktu, da mu je visel navzdol prazen rokav. Kljub temu je bil pogumen in veder. Pogosto sem ga slišal, da se je šalil z ljudmi na taboriščni cesti (ST 169). Umril je leta 1959 kot prošt v Dravogradu.

Leto 1943

27. Veliko slovenskih duhovnikov je prišlo v Dachau leta 1943, največ v januarju: Podpečan 14. 1., Tušek 19. 1., Verhnjak 23. 1., Puncer 29. 1., Ledinek 8. 5., Orosel 4. 6., Fertala 16. 6. in Vekijet 20. 10.

Podpečan Feliks (Srečko) iz Galicije v Savinjski dolini (1914-1970) je bil posvečen na nedeljo 1941. Po posvečenju je šel peš domov in na veliko noč imel novo mašo brez slovesnosti. Leta 1942 je bil v ječi skupaj s Puncerjem, Završnikom in Potokarjem. Obsojen je bil na smrt. Z verigami na rokah sta si z drugim duhovnikom dala odvezo. Smrtno obsodbo so spremenili v zapor v Dachau. Zaradi trpljenja v taborišču je bil dolgo bolan in je umrl 10. 2. 1970 star šele 55 let kot župnik v Malokah (DR 70, 5, 4).

28. P. Kerubin (Matija) Tušek OMF gvardijan v Nazarjah je bil leta 1941 od Nemcev zaprt, a je v Rajhenburgu tako zbolel, da so ga morali dati v bolnišnico. Ko se je nekoliko pozdravil, so ga 22. 1. 1943 spet aretirali, češ da je imel zveze s partizani. Zadnjo noč je prečul v nekem župnišču, kamor ga je pripeljala policija. Zadnji pozdrav je bil: „Na svidenje v večnosti.“ Dne 14. 5. 1943 je umrl v Dachau (OV 23), star še ne 67 let.

Otipljivi dokazi za obstoj hudiča

29. Janez Pavel II. je 3. 5. 1987 dejal, da je nacizem „skoraj otipljiv dokaz za obstoj hudiča“ (FSP 4. 5. 87). Sovražstvo nacistov do Boga, vere in duhovnikov, prezir človeškega dostojanstva in življenja se morejo razložiti samo v vplivom hudega duha.

O nekaterih takšnih primerih je že bil govor, nekateri drugi bodo navedeni še v naslednjih poglavjih, zlasti Franc Puncer jih dosti navaja.

Puncer Franc, rojen 3. 10. 1916 v Braslovčah, je bil posvečen na dan nemškega vdora v Slovenijo. Kot dekan v Gornji Radgoni že nad 10 let popisuje v pomurskem koledarju „Stopinje“ pod naslovom „Iz nepopisanega dnevnika“ trpljenje v nemških ječah in v taborišču. Tudi za OGD je nekaj tega povedal.

Po novi maši je imel sedež v Sv. Juriju ob Taboru. Oskrboval je še župnije Gomilsko, Sv. Pavel, Marijo Reko in še na Kranjsko je hodil spovedovat. Bil je na kolesu cel dan in pogosto dober del noči. Ljudje so videli v duhovniku edino oporo. V bogoslužju ni uporabljal niti ene nemške besede. Za božič 191 je prevedel pesem „Sveto moč“ v latinščino: Sancta nox, beata nox (STP 8, 133 in 82, 82). Tudi druge pesmi je prevedel na latinsko, da so jih peli na koru po slovenskem napevu, kar je Nemce dražilo.

Za god 4. 10. 1942 je še dobil veliko steklenico žganja. 20. 10. pa ga je gestapovec Kolman pod pretvezo, da ni naznanil partizanov, aretiral in mu vzel novo aktovko, žganje, denar, živilske karte in zlato uro ter ga odpeljal (STP 81, 107/8). Zaprt je bil v celjskem Piskru. O tem pripoveduje uredniku Ognjišča: štirinajst dni so me vsak dan obežali in pretepal, včasih po dvakrat v enem dnevu. Naredili pa so takoje: Zvezali so mi roke z verigo in zaklenili z obeženko. Moral sem počepniti, dati roke čez kolena. Med komolce so vtaknili kol in ga vzdignili med dva stola, tako da je teža telesa prevesila trup navzdol, bosi podplati pa so bili obrnjeni navzgor. Dva gestapovca sta me bila z žilavkami po podplatih, ki so bili kmalu otečeni in vsi krvavi. Ko sem prišel v Dachau, so se podplati strnjene krvi kmalu odluščili, ko smo tekali v lesenih coklah.

— Bolečine so bile grozne.

— Seveda, bil sem pa premlad, da bi padel v nezavest. Delal sem se, kot da sem v nezavesti. Takrat so prenehali. Toda brž ko so videli, da simuliram (se delam nezavestnega), so nadaljevali še huje. Potem smo bili obsojeni na smrt in prepeljani v Maribor na ustrelitev. Ko so nas v Celju gnali na vlak, je vsakdo vedel, da gremo kot talci, da nas postrelijo. S Srečkom (Podpečanom) sva si drug drugemu dala odvezo z vkljenjenimi rokami (STP 83, 86-90). To je bilo dan pred svetim večerom. Na sveti večer je čudovito zvonilo pri frančiškanih in smo rekli, da zvoní nam. Na štefanovo je bil zamenjan šef gestapa v Mariboru in so menda poskušali nekaj časa na drug način in so poslali dva transporta v Dachau. Moram reči, da je bil Dachau zame kar veliko olajšanje. V Dachau ni bilo več tako grozne lakote kot v Celju.

V Piskru je bil s Puncarjem zaprt Podpečan, v Mariboru pa Ledinek. Vsi trije so prišli v Dachau. Puncer piše po prihodu v taborišče: Dachau 29. 1. 1943. Zdaj smo notri. Na bloku 15 v spalnici za 25 ljudi, a jih je notri sez 300. Dobili smo žlice, aluminijaste krožnike in sklede. V spalnici smo trije na enem ležišču. Vso noč hodijo v vrsti na stranišče.

Starešina udari s palico, kogar se mu zljubi, češ da je ropotal. Zjutraj je tek v jesenih coklah. Vsak čas jo kdo zgubi. Meni se začne luščiti s podplatov posušena strnjena kri, spomin na celjske dni. Vsak dan imamo kontrolo uši. Ena uš, tvoja smrt.

Materi piše 5. 2.: „Zdrav sem in se dobro počutim.“ Nato prošnja za živila in perilo. Slovenci prejemajo zavoje in pisma. — V Dachau je čez 20.000 jetnikov. Ponoči čujemo bombardiranje Münchna. Zaviti v umazane koce šepčemo, ko pade bomba: Heil Hitler! Dachaua gotovo ne bodo bombardirali.

3. 4. pridejo novačit delavce za tovarne letal od Messerschmitt — Werke Augsburg. Na zbornem mestu se čuje povelje: „Duhovniki, stopite ven!“ — Noben duhovnik ne sme iti na delo v takoimenovano zunanjo komando. Puncer se vendarle prihlasi in tako pride ven iz Dachaua. O njegovem nadaljnem življenju bo lahko govor pozneje. Tu naj bodo navedeni nekateri odlomki iz njegovega nepopisanega dnevnika o strahotah nemških zaporov.

Strahote nacističnih ječ

30. O umoru škofovega tajnika v celjski ječi pripoveduje priča Puncer: Gestapovec Wiegeler in Kolman, pošastna divjaka, sta pred mojimi očmi ubila Ferda Potokarja (5. 11. 1942). Tisti dan me je Wiegeler popoldne že drugič obesil, da sta me s pomagačem Slovencem natočila po podplatih. Ko me je odpel, me je začasno zaprl med dvojna vrata. Tedaj so iz sosednje sobe privlekli Potokarja. Dobro sem ga videl skozi stekleno okno v vratih. Na tla sta ga vrgla, brcala s škornji in hodila po njem. Strašno je kričal, potem pa onemel. Ko so ga popili z vodo, se je spet zganil. V košari so ga prenesli, kakor večkrat koga iz Grofije v Stari pisker. Tista noč je bila ena mojih najstrašnejših v Starem piskru. Podplati so mi močno zatekli in me neznansko pekli. Sojetniki v celici so popili vso vodo v vrču, da je ni bilo za hladilne obkladke. Prav nad našo celico pa je v svoji celici v deliriju kričal Ferdo. Kričal je ure in ure, menda prek polnoči. Potem je utihnil. Ko sem bil naslednje jutro spet pri Wiegeleru na zasliševanju in je ta odšel za kakšno minuto iz sobe, sem na mizi videl mrtvaški list: Potokar Ferdinand, vzrok smrti, Lungenzerschmetterung, Nierenverletzung... Občudoval sem zdravnika, ki je gestapovcem izdal tako pošteno spričevalo (STP 82, 79/80).

31. Ko so sobrata Izidorja Završnika drugič zaprli v Celju, so ga tako mučili in pretepali, da je na posledicah v celici izhiral. Sam mi je ob slučajnem srečanju na stopnišču Grofije zašepetal, da je bil vso minulo noč obešen za roke na kavelj in da se je samo s palci na nogah mogel dotakniti tal, če se je popolnoma zleknil. Ko so 10. marca na pepelnično sredo streljali v Celju talce, so na plakat Bekanntmachung vpisali tudi njega, kakor da bi bil tudi on ustreljen. V resnici so ga ubili (STP 82, 79).

Iz časa, ko je delal v tovarni, pa piše: Ko sedanje bridkosti vedno

znova primerjam s časi, ko me je Wiegele dan za dnem obešal in sta me s pomočnikom z bikovkami tolkla po podplatih, dokler nisem „priznal“, da sem vedel, kako bodo partizani napadli Straußnega, pa tega nisem prijavil, mi je jasno, da je tole manj grozno. Takrat noč in dan zatečene in pekoče noge, strah pred jutrišnjim tepežem in dnem, ko bom stopil na deske in čakal, da prileti kroglica v izmučeno srce. Tu bo odvisno od naključja: bom zbolel ali pa ne, bom shiral od lakote ali pa ne, nas bodo pokopale ruševine ali pa ne... (STP 87, 79-80).

Grozote nacističnih taborišč

32. O mučenju jetnikov in še posebej duhovnikov Puncer pripoveduje, kar je slišal od drugih: V taborišču je nekaj jetnikov, med njimi moj sodelavec Wagner, ki so doživljali Dachau že v prvih letih Hitlerjeve strahovlade, ko je bilo to taborišče še izrazito taborišče za pobijanje ljudi (Vernichtungslager). Wagner ima številko pod 10.000, moja je 43.016. Po večini so ti veterani kriminalci. Kot takšni so imeli več možnosti preživeti tiste strahote kakor politični jetniki. Bili so kapoti, starešine barak in podobno. Prek trupel drugih so preživeli. Kaj vse pripovedujejo o minulih dachauskih časih. Če je bil npr. SS-ar slabe volje, ko je prišel kontrolirat barako, je že našel vzrok za prijavo kakšnega jetnika: ne dovolj urejeno omarico ali posteljo i. p. Revež je ves dan trepetal v smrtni grozi. Včasih je šla prijava v pozabo, drugič pa jih je zvečer dobil petindvajset: Na posebno klop ležečemu so mu križem privezali roke in noge. Potlej sta ga dva SS-arja tolkla z bikovkami. Z SS-arjem je kaznjenc moral glasno šteti do 25. Če se je zmotil, so začeli od kraja. Do 60 jih je bilo kakšen dan tako kaznovanih. Navadno je že pri prvem udarcu brizgnila kri. (V Celju se je Wiegele deset dni podobno znašal nad menoj). Strahotna je bila kazen prestavitve v kazensko skupino. Nesrečneži so morali opravljati najtežja dela, npr. ves dan ob vsakem vremenu v divjem mrazu ali pekoči vročini nakladati in v teku prevažati pesek ali kamenje v samokolnici. Še hrano so morali pojeti stoje in pri tem na mestu izvajati tek z nogami. Do kosti so imeli ožuljene roke. Kdor je omagal in ni mogel več vstati, je navadno končal pod udarci SS-arja ali kapota. Dvakrat na teden so opravljali tkim. „obešanje na drevo“. Do 70 jetnikov so obesili za roke zvezane na hrbtu. Tako so viseli dve ali več ur, pri tem so jih še topli, ščuvali nanje krvoločne pse. Še tedne potem so ti mučenci trpeli neznosne bolečine. Če so takšno obešanje uporabili, da bi izsilili kakšno priznanje, je revež priznal katerokoli nestorjeno hudodelstvo, samo da se je rešil obešanja in umrl pod kroglo.

Še hujše primere zna Wagner pripovedovati. On sicer ni popolnoma verodostojen, pa zakaj mu ne bi verjeli, saj drugi stari lageraši enako poročajo. Marsikaj tega se tu in tam še zdaj zgodi v Dachauu, saj smo npr. zvedeli, da še vedno delajo poskuse z živimi ljudmi. Prepričan sem, da so se celjski gestapovci Niederberger, Wiegele in Kolman v Dachauu priučili zasliševanja (STP 87, 80-82).

POPRAVLJAMO IVANA MAČKA:

„... najtežja odločitev PO vojni ...“

V eni izmed emigrantskih publikacij smo brali, da je IVANA MAČKA težka bolezen priklenila na posteljo, kjer da dobiva redne obiske nekega duhovnika, katere si je Ivan sam zaželel. To bi kazalo, da so se že priletnemu bivšemu revolucionarju in brezbožniku, ki da se zase v takoimenovani NOB ni nikoli bal, v temeljih zamajali njegovi komunistični principi in da je strah pred negotovim trdó potrkal na njegovo bit. Več ali manj izpričana poročila o takšnih preobratih in prelomu z dotedanjo prakso v zatonu življenja — lahko bi rekli o izdajstvu nad mlajšimi tovariši — žal, tem zadnjim, oklep njihove otopele vesti in intelekt, zagnan v čutno všečno akcijo, morda le pomalem oplazijo, tako da jim je prav malo mar, v življenjskih sil še polni dobi, „izmeriti daljo in nebeško stran“ (kot je poetično svetoval še mladi Oton Župančič). Ob primeru Ivana Mačka smo želeli opozoriti na tako eksistencialno stisko, ki jo doživé slej ali prej (in malone vsi?) tisti, ki so v življenju šli, ne samo brezbrizno mimo, ampak v odprto konfrontacijo z Duhom, ki veje, koder hoče.

Vendar pa Ivan Maček-Matija svojega javnega konfiteorja še ni izrekel. Takó sklepamo iz intervjuja, objavljenega za njegov osemdeseti rojstni dan, v sobotni prilogi ljubljanskega Dela od 28. maja letos. Intervju, ki ga tukaj v celoti ponatiskujemo (okrnjena poročila ali izvlečki skoraj vedno bravca za nekaj prikrajšajo ali pa pusté v dvomu o verodostojnosti prikaza!), sta „po stenografskih zapiskih pripravila“ Martin Ivanič in Janez Korošec. Ne vemo, če sta oba ta dva (časnikarja) Mačka tudi reportarja. Kar čudi, je to, da so se pri intervjuju poslužili stenografije in ne modernega, vsemu svetu dostopnega snemalnika na magnetofonski trak. Tudi beseda „pripravila“ ne kaže, da bi bile Mačkove izjave verno prenesene na papir. Lahko, da so bile deležne tudi kakšnih bistveno važnih popravkov, ali pa, da vse niso mogle pogledati luči sveta. Preseneča površ še dejstvo, da so se osebe, ki so imele pogovor z njim, tako hitro zadovoljile z Mačkovimi odgovori, ne da bi vrtale naprej. Saj Maček, denimo, sam prizna, kolikó važnih dokumentov je bilo namerno uničenih, pa ga nihče ni vprašal, zakaj, in, kakšna je bila vsebina tistih dokumentov! V zvezi z dachauskimi procesi je Maček potrdil naše trditve, kako da so bili glavna komunisti v najboljših zvezah z obema okupatorjema; če ne, kako naj bi nekateri dachauci dobili dopust (!) za bivanje v domovini, medtem ke nekomunisti teh dobrot niso bili deležni.

Maček ima mirno vest, saj misli, da nikomur ni storil krivice. Cinizem nekdanjega načelnika zloglasne OZNE ali pa skleroza upokojenca, z naslovi in kolajnami obloženega (v stilu obeh maršalov, Goeringa in Tita), edino moreta uskladiti priznanje o pobojih v Rogu s frazami o humanosti njihove revolucije ali o veliki moralni moči takratnih komunistov, pa o tem, kako da se je bal stalinistične poti v socializem. Pravi, da so vedeli,

vendar pa molčali o grozotah, ki so se godile pred vojno v Sovjetski zvezi. Da so molčali o tem, to drži; kaj pa o slavospevih velikemu Stalinu in raju, ki naj bi ga uživali sovjetski narodi, katerih so bila poľna usta slovenskih komunistov (Maček med njimi) — o tem pa je pozabil povedati! Ali pa ni bilo vredno omembe

Da so bili Mačku, šefu OZNE (Odseka za Zaščito Naroda), posebno „pri srcu“ domobranci, je dokazal v Rogu in na drugih množičnih moriščih, česar ne taji, vendar pravi, da je tedaj šlo za obstoj slovenskega naroda! Ko pa je „Pukljasti Miha“ tam nekje v Prekmurju po vojski dal pomotoma zapreti 300 nilašev — madžarskih fašistov, pa je zahteval Maček, da jih takoj spustijo in da morajo ímeti za vsakogar, ki ga doľžijo zločinstva, potrebno dokumentacijo. Kdo je zbral potrebno dokumentacijo za tisoče pomorjenih domobrancev, sogovorniki Mačka o tem niso pobarali!

Vendar je Maček humanist, poln očetovske dobrote, zaverovan v svojega sina, katerega „je nosil na rokah“, istočasno pa „altruistično“ pošiljal v smrt nedolžne in neoborožene sinove slovenskih mater in očetov. Bal se je le „za svoje sodelavce, za vodilne v našem odporu, za svoje najožje“.

Revolucijo so Maček in njegovi „začeli ustvarjati šele po osvobodilnem boju“; tako zatrdi na koncu tega intervjuja. Kot pa vemo iz ust Lidije šentjurc, znane vodilne komunistke, „pa se o naporih, ki so bĵli storjeni pred vojno“ premalo govori. „Tako se nekaterim zdi, kot da je OF padla z neba, bilo pa je za pripravo revolucije veliko storjenega“, opominja šentjurčeva in ima prav: šlo je za revolucijo, ne za „narodnoosvobodilno“. Boli jo tudi, „kako nas nekateri mečejo v isti koš s tistimi, ki so v revolucijo zašli“.

Tako je tožila Lidija šentjurc na obisku baze 20 v letošnjem januarju, ko je tamkaj (sredi zime, čeprav se sezona za to bazo začenja šele s 27. aprilom) razkladala svoje spomine poslušalcem šole CK ZKS (Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije). Ob tej prĵilki je z obžalovanjem ugotavljala, da „mladi ne doživljajo veličine epopeje NOB“, pa tudi spoštovanja do 1,7 milijona padlih ne vidi. To vse radi verjamemo, kakor tudi Mačku, ko pove, da za Zvezo komunistov med mladimi ni zanimanja, „saj v nekaterih občinah v letu dni nikogar ne sprejmejo“ medse.

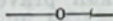
Tako za Mačka kot za šentjurčevo ima Kočevski Rog posebno, rekli bi, skrivnostno privlačnost, saj tam ne stoji samo baza 20 (imenovana „kraj slavne preteklosti“ v zapisu Primorskega dnevnika), ampak tudi množična grobišča protikomunističnih borcev. Mačku je veliko na tem, da se ohrani „izročilo Roga za prihodnost“. To se bo sicer zgodilo, vendar z drugačno vsebino kot si jo želita Maček in Cia.

Zakaj objavljamo, torej tale (avtentični ali popravljeni) intervju z Ivanom Mačkom-Matijem? V njegovo čast in hvalo prav gotovo ne, saj bo razmišljujoči tudi mlajši bravec iz njega spoznal Mačkovo osebnost v teoriji in praksi. Ne gre nam tudi za to, da bi netili sovraštvo proti človeku, ki je v večeru življenja in mogoče že skoraj na bregu neprodirne noči.

Nam gre v takih primerih za to, da se tudi z besedami glavnih krivcev in storilcev potrdi naša povest o „pravem obrazu ‘Osvobodilne fronte‘, o pogubnosti komunističnega nauka za narode in posameznike ter o veliki domovinski ljubezni slovenske domobranske vojske.

To zdaj pa je vzeto iz Dela:

Prav na današnji dan se je v Zadobrovi pri Ljubljani pred osmimi desetletji rodil Ivan Maček - Matija, revolucionar in družbenopolitični delavec, ki ga zagotovo ni treba predstavljati. Bil je sekretar pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo, politični komisar glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije, načelnik oddelka za zaščito naroda, podpredsednik vlade LR Slovenije, član izvršnega sveta in predsednik skupščine SR Slovenije. Je nosilec spomenice 1941, narodni heroj in generalmajor, med drugim pa je bil tudi odlikovan z redom junaka socialističnega dela.

Njegovi Spomini so izšli v slovenskem jeziku v nakladi 10 tisoč izvodov, prav tako pa tudi v srbohrvaščini in nemščini.

Pogovor, ki smo ga imeli pred dnevi, sta po stenografskih zapiskih Fanike Vidrih pripravila Martin Ivanič in Janez Korošec.

Nedvomno ste človek, ki kot revolucionar, heroj in eden najbolj znanih slovenskih družbenopolitičnih delavcev lahko veliko veste in poveste o zadnjih šestih desetletjih. Toda ob prebiranju vaših spominov preseneča, da ste jih sklenili z osvoboditvijo.

„Pobuda, da sem začel pisati spomine, je bila pravzaprav Kardeljeva, ker mi je vedno govoril, da imam dober spomin in da bi bilo škoda pozabiti na mnoga dogajanja. Potem sem se le usedel in ure in ure govoril v magnetofon. Nisem imel nobenih beležk in nisem brskal po dokumentih. Škoda, da si nisem naredil načrta, saj sem marsikaj izpustil. O tem obdobju sem lahko govoril iz spomina. Za novejšo obdobje pa bi moral dosledno temeljiti na dokumentih in, žal, mnogih več ni. Uničili smo jih ob tržaški krizi, ob spopadu z Informbirojem. Mnogo dobrega smo naredili, dela pa tudi neumnosti, ki bi se jim ljudje danes smejali. Škoda, da ni potrebnih zapiskov.“

Ali pa se niste spuščali v povojno zgodovino zaradi nekaterih neljubih zadev, recimo dachauskih procesov?

„Že tedaj, ko sem bil načelnik Ozne, sem se soočil s problemom dachauskih taboriščnikov. Preštudiral sem vse gradivo o njihovem obnašanju, vendar sem takoj ugotovil, da stvar ni primerna in zrela za proces, čeprav je bilo nekaj sumljivih okoliščin, kot npr. odobren dopust pri nekaterih v domovini v času njihovega bivanja v Dachau.“

Z mirno vestjo lahko rečem, da sem bil tudi kasneje, ko nisem bil več v Ozni in so pripravljali proces, odločno proti. Toda nekateri so vztrajali pri njem ali se celo sklicevali na Rankovića, da stoji on za vsem tem. Toda Ranković je tedaj napisal pismo, ki je pomenilo nestrinjanje s procesi. Na žalost tega pisma ni nikjer več.“

Pred leti ste dejali, da morajo komunisti več delati in manj govoriti. Je bila to reakcija na tisti trenutek in ali bi jo ponovili tudi danes?

„Nanašala se je na tisti čas in prav nič nisem bil preoster. Začelo se je s tem, da je prišlo v partijo veliko karieristov in oportunistov. Pred vojno smo z vso odgovornostjo iskali prave ljudi, se pogovarjali z njimi, jih preverjali. Danes se, predvsem z mladimi, o zvezi komunistov skorajda nihče ne pogovarja, saj v nekaterih občinah v letu dni nikogar ne sprejmejo. Ljudi pa moraš poznati, vedeti, kaj mislijo in kaj so pripravljene narediti. Sam sem se o ljudeh zelo redko zmotil.“

Vaši sodelavci pripovedujejo, da ste poznali vsakega človeka, kako živi, kako diha. Na drugi strani pa se vas še danes mnogi nekako bojijo. Pravijo, da ste siva eminenca slovenske politike.

„Siva eminenca sploh nisem, saj se le redko srečujem z vodilnimi v Sloveniji. Toda moje pravilo je vedno bilo, da sem dosledno zahteval uresničitev tistega, za kar smo se dogovorili in kar je bilo treba narediti. Če nekdo tega ni storil, sem ga poklicaj na odgovornost. Včasih sem bil verjetno tudi prestrog, vendar mislim, da nikomur nisem naredil krivice.“

Nekoč ste dejali, da ste vedno imeli odprte oči in ušesa. Toda v javnosti ste zelo malo govorili, ust pa niste preveč odpirali, če sodimo po številu govorov in intervjujev.

„Tega je bilo res bolj malo. Raje sem hodil med ljudi in skušal z nasvetom, optimizmom včasih humorjem pa tudi s strogostjo kot sem dejal, vplivati nanje. Nikoli se nisem želel riniti v ospredje in govorov nisem preveč cenil. Raje sem se ukvarjal z udejanjenjem zamisli in njihovo konkretno izvedbo, kar je pravzaprav težavna in kritična naloga, v čemer je ravno danes največji primanjkljaj.“

Nekateri pravijo, da sta se s Kardeljem veliko pogovarjala o praktični strani njegovih teoretičnih misli. Ali menite, da so nekatere preveč optimistične? In kako gledate na teoretične sposobnosti mlajših?

„S Kardeljem sva se veliko pogovarjala in bil je čudovit sogovornik. Čeprav je bil izrazit teoretični duh, se je močno zanimal za vprašanja o možnostih praktičnega uresničevanja teoretskih zamisli. V tem pogledu je bilo še zlasti pomembno njegovo sodelovanje s Kidričem, ki sta že med vojno bila, kot bi danes rekli, team v malem, pri čemer je imel Kardelj večji delež v teoretskem, Kidrič pa v operativnem zamišljanju dejanj in dogodkov. Po Kidričevi smrti Kardelj ni našel ustreznega sogovornika in je njegovo gledanje na našo stvarnost včasih le bilo malo preoptimistično. Med mlajšimi pa je predvsem Milan Kučan tisti, ki uspešno povezuje teorijo in prakso.“

Menda osebno držite vse vezi glede graditve partizanskega Roga kot pomnika naše revolucije. Med vojno in po njej je tesno povezan z vašim imenom. Toda njegova svetla stran ima tudi temnejšo plat — obračun z vrnjenimi belogardisti.

„To je bila v vsej vojni daleč najtežja odločitev.“

Lahko predvsem rečem, da smo do zadnje amnestije, do 15. januarja 1945, stalno pozivali belogardiste, da prenehajo sodelovati z okupatorjem in se nam priključijo. Torej praktično do zadnjih dni vojne.

Poleg tega pa moramo gledati na stvari s tedanje perspektive. Mednarodni položaj glede Trsta in zahodne meje sploh je bil pred eksplozijo. Možnost spopada z dovčerajšnjimi zavezniki je bila zelo verjetna. V takih okoliščinah si nismo mogli dovoliti, da pustimo pri življenju izdajalce in zločince, ki bi v primeru zunanje vojaške intervencije lahko služili kot kader za vojno proti novi Jugoslaviji. Položaj je bil še toliko težavnejši, ker nam je v naših prizadevanjih za postavitve pravičnih meja nasprotoval tudi Stalin.

Ne smemo pozabiti tudi, da so se v Srbiji v tistem času še vedno bojevali četniki, ki so obladovali cele predele in ki so jih z orožjem še vedno oskrbovali zavezniki. Prav tako so bili na Kosovu še oboroženi bašisti, ki so se borili proti nam.

Pustiti pri življenju vrnjene izdajalce je bilo tveganje, ki ga nihče ni hotel prevzeti.

Treba pa je tudi povedati, da smo se držali izrecnih navodil Tita, da ne smemo kaznovati nikogar, če je bil še tak zločinec, ki je mlajši od 17 let. In tega, da ne smejo trpeti otroci tudi tistih, ki so imeli najbolj krvave roke.

Mislil pa, da je kljub temu bilo malo revolucij tako humanih, kot je bila naša. Kaj bi bilo, če ne bi zmagali? Spomnite se samo 'črne roke' in drugih zločincev.

Ljudje so takrat imeli veliko moralno moč in ni šlo za neposredno maščevanje.

Vendar obstaja teza, da je bilo tudi veliko osebne maščevanja.

„Ne trdim, da tega tudi ni bilo, veliko pa zagotovo ne. V zaporih v škofovskih zavodih je bilo nekaj tisoč zapornikov in nekajkrat sem šel mednje, se z njimi pogovarjal. Če smo ugotovili, da so bili prijavljeni zaradi osebne maščevanja, smo jih takoj spustili. Tudi v Prekmurju je bilo podobno, ko je 'Pukljasti Miha' zaprl okrog 300 nilašev, madžarskih fašistov. Prednje je bilo med vojno postavljeno vprašanje, ali na rusko fronto ali v fašistično organizacijo, zato so se odločili zanjo. Zahteval sem, da jih spustijo in da imajo za vsakogar, ki ga dolžijo zločinstva, potrebno dokumentacijo. O tem pa so potem odločali na merodajnejšem mestu v Mariboru, in ne v Prekmurju.“

In kakšno je izročilo Roga za prihodnost?

„Mislim, da zelo veliko, zlasti za mlade rodove. Tam smo se borili, gradili našo slovensko državnost, inštitute, zdravstvo, gospodarstvo, kulturo.“

Izročilo Roga želimo in moramo ohraniti za prihodnost. Do zdaj je bil pri Bazi 20 le skromen Lukov dom, brez vode, brez sanitarij, brez kuhinje.

Zato je treba Bazo 20 zaščititi, da ne bo propadla, in omogočiti nje-

nim obiskovalcem potrebno oskrbo. Žal imajo nekateri v slovenskem vodstvu zelo malo razumevanja za to. Škoda je, da vsega tega nismo naredili prej, ko je bilo več denarja in ko so v drugih republikah gradili večlastne objekte na krajih, ki so mnogo manj pomembni od Roga.

Nekateri mi očitajo, da sem hotel zgraditi hotelsko naselje, kar je največja bedarija, saj je do Dolenjskih Toplic le deset minut z avtomobilom. Razen tega pravijo, da silimo podjetja, ko zbiramo denar. To sploh ni res. Zbiramo le prostovoljne prispevke tistih, ki se zavedajo pomena Roga.“

Znan je očitek komunistom, ki ste se šolali v Sovjetski zvezi, da niste govorili resnice o tamkajšnjih razmerah.

„Molčali smo pač zato, ker bi, če bi povedali resnico, izgubili polovico komunistov. Vzeli bi jim vero v cilje, ki smo si jih zastavili, zaradi napačnih sredstev in metod, ki so jih uporabljali v Sovjetski zvezi. Zato sem bil izredno vesel, ko je prišlo do razdora z Informbirojem. Res sem se bal, da bomo šli po stalinističnih poteh v socializem in bili smo že na tej poti in ga veliko lomili, recimo s kmetijskimi obdelovalnimi združenji. In nemalo jih je bilo ob tem spopadu zelo prizadetih.“

V SKOJ ste bili sprejeti pred 62 leti. Kako primerjate tedanji nemir mladih s sedanjim?

„To je po svoje težko primerljivo, ker so bili povsem drugi časi.

Danes je problem prevelika povprečna starost vodstvenih struktur, še posebej pa operativnih. Ni tudi dobro, da nekateri zviška gledajo na mlade. Prav v NOB smo se zavedali, kaj je mladina. Imeli smo komandante, izredno sposobne, ki so bili še mladinci. Dobro je, da mladi danes kličejo na odgovornost tiste, ki pravijo, da smo vsi za vse enako odgovorni, zato da bi prikriili svojo neučinkovitost.“

Kako je Tito gledal na Slovenijo?

„Do Slovenije je bil zelo tenkočuten in hkrati oster, če je prihajalo do problemov. Imel jo je kot najrazvitejšo republiko, za nekakšen preizkusni kamen našega socializma. Spominjam pa se sestanka, na katerem je Djuro Pucar-Stari protestiral, ker so imeli slovenski inženirji v Bosni višje plače. Tito je kar poskočil: „še premalo dobijo. Zakaj misliš, da pridejo k vam?“ Takrat smo imeli velike probleme, ko sem določal strokovnjake za graditev tovarn in marsikdo mi je zameril, ker sem ga določil, da gre kot strokovna pomoč izven Slovenije.“

Za vas pravijo, da se niste nikoli bali. Toda bili ste priča dvema dogodkoma, ki bi bila lahko usodna za našo prihodnost — roški ofenzivi in desantu na Drvar.

„Na Rogu sem bil vedno proti bunkerjem, ker so v bistvu pasti. Tudi v Drvarju sem opozarjal, da je objekt v pečini nevarna zadeva. Podobno je bilo tudi v Užicah, ko v tovarni streliva niso imeli straže in so kadili. Opozoril sem Rankovića, pa je odvrnil: Kaj imaš ti pri tem? Potem je prišlo do eksplozije.“

Zase se res nisem bal nikoli. Bal pa sem se za svoje sodelavce, za vodilne v našem odporu, za svoje najožje.“

Ivo Svetina je napisal: Ivan Maček-Matija je vedno potreboval samopotrjevanje.

„Ne vem, kaj je Ivo hotel s tem povedati. Moram reči, da nikoli nisem imel posebnih osebnih ambicij. Delal sem vselej tisto, za kar sem vedel, da je prav. In bil dosleden.“

Veliko knjig imate v svoji knjižnici.

„Res. Toda vsega ne morem prebrati. Ljubezen do branja pa je bila že v moji družini in sam sem zahajal že kot otrok v ljudsko knjižnico ter prebral veliko knjig, razen nabožnih.“

Slišati je, da imate doma tudi arhivske „biserčke“

„To nikakor ni res. Vse, kar sem imel, sem predal arhivom.“

Prej ste dejali, da vas je bilo strah za najbližje. V svojih spominih zelo lepo opisujete ljubezen z vašo soprogo, tovarišico Cveto. Pripovedujejo pa. da ste v partizanih preganjali ljubezen, četudi vsi vemo, da prihaja tudi v najhujših strahotah do človeških čustvovanj. Pišete tudi o obiskih pri sinu.

„Res sem obiskal ženo in sina, če sem le mogel. Nosil sem ga po rokah. Kako je včasih jokal! To so še danes čudoviti trenutki, ki jih nikoli ne bom pozabil.“

Ljubezen so v partizanih res preganjali leta 1941. Toda to so počeli izredno redki posamezniki, ki do sebe niso imeli enako strogega kriterija. In eno je resnična ljubezen, so pa tudi drugačne „ljubezni“. Oviranja resnične ljubezni kasneje ni bilo več. In tudi naju je poročil Kidrič, poročali pa so se tudi drugi.“

„Res sem najbolj ponosen nad svojim prispevkom v partizanih, ko je šlo za biti ali ne biti, za obstoj slovenskega naroda. Ponovno bi šel, če bi bilo treba. Bilo je hudo, pokalo je vsenaokrog, toda bil si sproščen. Bili smo narodnoosvobodilni boj v pravem pomenu besede, ki pa je imel nekaj revolucionarnih elementov. Toda revolucijo smo začeli ustvarjati šele po njem in zame jo še danes.“

Urednik prosi za besedo . . .

. . . in se zahvaljuje prijatelju iz Kanade za zanimivi in kvalitetni prispevek „Hekaton“, ki je nadvse koristen za privatno uporabo, a bi objava le-tega morda sprožila nepotrebno polemiko.

V blag spomin – soborcu Antonu Zupančiču!

Naše vrste se hitro manjšajo. Prijatelji odhajajo v boljši svet. Tisto jutro — 19. oktobra 1987 — je zopet pozvonil telefon s presunljivo novico: Toneta Zupančiča ni več med nami. Zadet od srčne kapí je prenehal za ta svet.

Tone je bil navidez še pri dobrem zdravju; sicer upokojen, pa še vedno z lepimi načrti za svojo družino. Zapušča hčerko Terezijo in tri sinove: Toneta, Janeza in Jožeta z družinami; pa dva brata, Poldeta v Clevelandu ter Lojzeta doma v Sloveniji.

Rodil se je Tone 20. aprila 1918 v vasi Jezero, fara Trebnje, in je bil krščen pri istem kamínu kot škof Friderik Baraga.

Med zadnjo vojno je bil domobranec v novomeškem udarnem bataljonu; narednik v četi, ki ji je povečjeval nadporočnik Franc Mrak.

Begunska leta je pokojni preživel v Avstriji kot mnogi drugi begunci. S posredovanjem g. Janeza Dolšina je potem emigriral v Severno Ameriko in se leta 1951 priselil semkaj v Gilbert. V Mont Ironu se je poročil z Vidmarjevo Cilko.

Tone je bil zvest in zaveden sodelavec vseskozi pri naši borčevski organizaciji in v celi naši skupnosti.

V petek, 23. oktobra, ob 10. uri je daroval pogrebno mašo zanj župnik g. Janez Šuštaršič ob asistenci župnika Jožeta Vouka, g. Briana Schulca in zdaj je tudi pokojnega župnika Janeza Dolšine, ki je preminul komaj 14 dni po Tonetovem pogrebu.

Dragega soborca Toneta smo na Virginskem pokopališču položili v grob zraven njegove žene Cilke, umrle pred petimi leti, kjer zdaj njegovo truplo čaka na poveličanje Zadnjega dne.

Andrej Pučko

Umrí je Miha Kociman

Zapustil nas je Miha Kociman, eden izmed tistih Slovencev, ki še prebrídko občutili vso grozovitost komunistične revolucije na Slovenskem.

Pred 68 leti se je rodil v Rogatcu pri Grosupljem v verni kmečki družini. Od sedmih otrok v tej družini je bilo pet zavednih domobrancev ubitih v letih revolucije. Rajni Miha je bil predzadni v družini. Pristopil je k Vaškim stražarjem, pozneje pa k domobrancem. Imel je čin narednika. Rešil se je v Pliberku tako, da je izkoristil brezbriznost angleških straž in se splazil iz obrača in se tako rešil. To svojo rešitev je lepo opisal v Vestniku (št. 3/85) pod naslovom Vetrinje ob slovesu. Prav tamkaj je postavil časten spomenik svojim nepozabnim bratom, katere je v razevetju življenja zadela junaško-tragična usoda: Lojzeta, Tineta, Petra in Janeza je umorila komunistična roka, Antona pa italijanske puške kot represalija za drug komunistični uboj.

Od šestih bratov edini preživel, zdaj že pokojni Miha, se je odselil v Argentino, kjer si je ustvaril pridno družino. Udeleževal se je slovenskega življenja, bil naročnik slovenskih časnikov in revij, tudi našega Vestnika.

Umril je 26. aprila letos in bil pokopan na pokopališču Pablo Podestá. Ohranimo dragega pokojnika v lepem spominu. Družini pa izražamo globoko sožalje.

✦ Lovro Tomaževič

Vrste nekdanjih domobrancev se hitro, prehitro osipajo. Grozote vojne, posebej pa še revolucije, natihoma in včasih komaj opazno in skozi desetletja spodjedajo odpornost borcev, ki so uspeli preživeti najhujša vojna in povojna leta. Zdaj nas je užalostil tak nenaden in nepričakovan odhod bivšega gorenjskega domobrancelj Lovra, iz znane in velike družine Tomaževičev. V jutru 18. marca, ko na južni polobli jesen komaj trka na vrata, se je Lovro poslovil od nas.

Dragega soborca, ki je bil navdušen član bratskega društva Tabor, bomo vsi težko pogrešali. Sestram in bratom pokojnega naše globoko sožalje!

✦ Edi Škulj

Zopet nas je zapustil eden izmed naših izredno delavnih javnih delavcev, eden izmed tiste generacije, ki so vse svoje sile posvetila verski in kulturni rasti slovenskega naroda.

Dne 16. junija je umrl Edi Škulj, s katerim je ozko povezan Slovenski dom in njegova osnovna šola v Carapachayu, Družabna pravda in Društvo slovenskih protikomunističnih borcev s svojim glasilom Vestnikom.

Edi Škulj se je rodil 10. januarja 1912 v Ponikvah pri Dobrem polju. Že v mladosti je sodeloval v mladinskih katoličkih organizacijah. Končal je učiteljske in se posvetil slovenski mladini. V času komunističnih zločinskih divjanj je stal v prvih vrstah tistih, ki so se tem zločincem uprli. Vključil se je v Slovensko domobranstvo in nato odšel v emigracijo — v Argentino. Naselil se je v Martinezu in se sprva ves posvetil osnovni šoli v Carapachayu. Nato je tudi prevzel predsedstvo Slovenskega doma v Carapachayu in se trudil za napredek tega po vseh svojih močeh.

Pridno in redno je sodeloval pri Društvu slovenskih protikomunističnih delavcev, kjer je bil več let predsednik konzorcija, ki je izdajal Vestnik, ki ga je ustanovil njegov stric, duhovni svétnik Karel Škulj. Zelo agilen je tudi bil pri Družabni pravdi. Tudi sicer se je udeleževal organiziranega slovenskega javnega dela. Bil je član raznih organizacij, udeleževal se je slovenskih prireditelj, bil naročnik na slovenske revije in časopise.

Ko se danes v Vestniku, za katerega je dolgo časa skrbel, poslavljamo od Edija, izražamo globoko sožalje njegovi ženi in vsemu njegovemu sorodstvu.

Sm R

❖ Jože Javoršek

Eden izmed prvih članov Slovenske legije na Moravškem je bil rajni Jože Javoršek, ki je dne 25. januarja 1988 nenadoma umrl v Ramos Mejía (Argentina). Toda ni bil samo član SL, ampak je v mesecu maju na predlog Vinka Novaka prevzel tudi organiziranje Slovenske legije na Moravškem. Novak mu je dal navodila za delo in ta navodila je Javoršek vzel na znanje in se po njih ravnal.

Jože Javoršek se je rodil v Moravčah. Pri hiši se je reklo „pri Antonovčevih“. Imel je dobro domačo vzgojo. Zgodaj pa je že začel obiskovati katoliške mladinske organizacije, v katerih se je izobrazil v vzornega, vernega in narodno zavednega fanta. Ob napadu Nemčije na Jugoslavijo je bil Javoršek na orožnih vajah. Kmalu je sledil razpad jugoslovanske armade in kapitulacija Jugoslavije. Bil je tudi priča prihoda Nemcev na Moravško in kako so se redki domači komunisti bratili z Nemci. Tudi na Moravško so prišli komunistični partizani in prisilno mobilizirali tudi Javorška, ki pa jim je ušel. Pozneje so ga zaprl Nemci. Ko se je rešil nemškega zapora se je prijavil na domobranski posadki v Predosljah in potem na domobranski postojanki v št. Vidu pri Lukovici. Po koncu vojne je odšel na Koroško. Ni pa bil vrnjen v Jugoslavijo v roke partizanom, ker je ostal pri težko bolni materi. Nato se je preselil v Argentino, kjer je pridno sodeloval v vseh slovenskih organizacijah, zlasti še pri Društvu slovenskih protikomunističnih borcev. Sodeloval je pri sestavi velike in pomembne knjige „Revolucija okoli Limbarske knjige“, katero je izdal in založil dr. Filip Žakelj.

Naj mirno počiva v argentinski zemlji!

MLADINA JE SPREGLEDALA, „MLADINA“ PIŠE:

Zadnji teden nas je soočil z dvema „eksczesnima“ dogodkoma: enim, ki se je dejansko zgodil (delavski nemiri v Mariboru), in drugim, ki se ni zgodil in ki so ga v „dogodek“ napihnil manipulirani mediji (pohod skupine pred vojašnico na Metelkovi ulici po končanem torkovem zborovanju in nato njen mirni razhod pred pošto na Cigaletovi). Dolžnost demokratične javnosti je, da oceni oba dogodka.

Uradni scenarij prvega je tačle: stavke in protestni pohodi so se v četrtek izrodili v divjanje neobvladane množice, spodbujane s strani provokatorjev — dialog tu ni bil več mogoč, začeli so razbijati šipe, vsak razumen klic je bil udušen v demagoškem rjoventju. Torej: podpora (vsaj načelna) upravičenim zahtevam delavcev; obsodba forme, ki ni več omogočala dialoga. Kaj tukaj ne zadošča? Moment, ki ga je uradna ocena zamolčala je prav navzočnost najbolj „uradne“ ikonografije sredi divjanja neobvladljive množice. Res smo na eni strani v četrtek imeli opraviti z neobvladano

množico, ki je vsakega govornika izžvižgala, ki sploh ni bila zmožna izreči artikulirane, ekonomsko in politično utemeljene zahteve, marveč se je vse bolj omejevala na abstraktno zahtevo „Ne moremo več tako živeti! Hočemo več denarja!“ ipd. Toda ta zavrnitev „racionalnega dialoga“ se je hkrati odela v formo uradne ikonografije: rdeče, partijske zastave, Titove slike, vzkliki „Tito-partija“ itd. V tem je prava tragika situacije: „empirični“ delavski razred ni zmožen racionalno-pogajalsko artikulirati konkretnih zahtev, zveden je na divji krik „Hočemo več!“, hkrati pa je hrbtana stran te nezmožnosti, tega obupanega protesta, ki izraža boj za golo preživetje, za življenjski minimum, toliko bolj krčevito oklepanje uradne ikonografije.

Vsi za enega – eden za vse

(Moderna pravljica)

Nekoč je bila država, v kateri so lahko vsi državljani pogumno in svobodno mislili, ker so bili pač pogumni in svobodni ljudje ter jim je bilo to celo z ustavo zajamčeno.

Med njimi je bil samo eden, ki je imel pravico pogumne in svobodne misli tudi pogumno in svobodno izgovarjati.

Najčešče je to počenjal pred zbranimi množicami.

Zaradi tega so ga vsi brez izjeme spoštovali in oboževali.

Najbolj ga je spoštovala in oboževala mladina.

To je bilo popolnoma razumljivo, saj je bil njen učitelj, sin ljudstva in vodja množic. Množice so dečale, ljudstvo se je plodilo, mladina se je učila — on pa je govoril in govoril in govoril. Sploh je bil zaradi govorov glavni.

Nihče ga ni omenjal drugače,

nihče ga ni poznal drugače,

nihče mu ni rekel drugače kot Eden

V državi, kjer so vsi mislili pogumno in svobodno — zaradi česar je država slovela čez devet gora in čez devet jezer — je živel tudi mladenič po imenu Dva.

Nekega dne se je Drugi naveličal učenja, vrgel je politične knjige v kot in vprašal prisotne: „Povejte mi, kdo je dal Enemu pravico, da lahko samo on izgovarja pogumne in svobodne misli?! Da si je ni vzel sam?! Mislim, da bi moralo tudi pri nas veljati načelo, da več glav več ve! Prepričan sem, da bi lahko vsak od nas povedal kakšno pogumno in svobodno misel glasno, če bi seveda lahko. Jaz jo namreč bom!“

In ne da bi koga vprašal ali sem ali ne, je začel govoriti pogumne in svobodne misli, kakršnih prisotni še niso slišali. Niti iz ust Enega ne.

Prav to je množico zmedlo. Ne da bi sami do kraja premislili, kaj in kako, so državljani šli in ga ovadili Enemu.

Eden jih je za poslušnost potrepljal po rami, iz hvaležnosti pa pohvalil. Nad novico pa se je razjezil. Njegovega jeza je imela za Drugega daljnosežne posledice. Že naslednjega dne so prišli trije državljani po Drugega in ga odpeljali neznano kam. Ljudje so si sicer mislili kam, vendar si tega nihče ni upal izgovoriti.

Načelno je bilo državljanom vseeno. Njim se ni nič zgodilo. Njim je bilo dovolj, da je že eden med njimi izgovarjal pogumne in svobodne misli. Z drugo besedo: da je mislil zanje.

Kmalu po tem dogodku je imel Eden govor. V njem ni niti z besedo omenil usode Drugega. Največ je govoril o tem, kako je zadovoljen z državljani. Javno je pohvalil njihovo učinkovitost pri odstranjevanju škodljivih ljudi in vplivov. Na koncu je znova podčrtal, kako važno da je pri nadaljnjem razvoju njegove države že znano načelo: VSI ZA ENEGA, EDEN ZA VSE!, nad katerim naj se državljani ponovno zamislijo!

„Mladina“, 1. julija 1988

Užalil mrtvega predsednika

OB OBLETNICI TITOVE SMRTI SO SE V VASICI PRI PANČEVU POJAVILI GRAFITI: „DIKTATOR, LOPOV, MORILEC.“

Milija Gojak iz Mramorka, vasi pri Kovinu (Vojvodina) bo moral odsedeti še deset mesecev „zaradi blatenja ugleda SFRJ po 157. členu KZ SFRJ“. Tako je končno odločilo Vrhovno sodišče Vojvodine, ker se je 4. maja lanskega leta v jutranjih urah v Mramorku na panoju s sliko pokojnega Josipa Broza, ki je postavljen pri vhodu v „Titov gaj“, pojavil napis: „DIKTATOR, LOPOV, MORILEC.“ Nekdo je z barvo zapisal te besede prav na dan, ko so vsem Jugoslovanom priporočili, da ob petnajsti uri in pet minut vstanejo (če sedijo), da se zaustavijo (če hodijo) in, razumljivo, utihnejo (če govorijo), da bi počastili spomin na pokojnega Josipa Broza.

Milija Gojak je rojen v Mramorku, tu je končal tudi šolo, potem pa odšel na začasno delo v Avstralijsko. Po desetih letih se je vrnil v rodno mesto...

...Neprijetni Milija (ob tem tudi nekdanji „gastarbajter“) je bil „najbolj sumljiv“ organom pregona morda tudi zaradi tega, ker je некоč nasprotoval preoranju nemškega pokopališča, ki je bilo v Mramorku več kot sto let. V vasi so namreč desetletja živeli Nemci, vendar so se pred časom odgovorni v Mramorku odločili, da bodo pokopališče preorali in na tem mestu posadili 88 sadik ter imenovali ta kraj „Titov gaj“. Pri vhodu v ta „sadovnjak“ so postavili tudi pano s Titovo sliko. ... V vsakem primeru, morda pa tudi zaradi tega, so Milijo G. istega dne, ko se je pojavila omenjena parola, pripeljali na postajo milice v Kovinu oziroma pred dežurnega sodnika za prekrške. Ta ga je takoj kaznoval z dvema mesecema zapora

„zaradi žalitve patriotskih lustev prebivalcev“ in ga poslal na prestajanje kazni. Gojak je deset dni gladovno štrajkal potem pa prenehal, ker je kljub vsemu moral na delo v pančevska močvirja... po prestani dvomesečni kazni je namestnik višjega javnega tožilca v Pančevu **Milenko Šandorov** vložil obtožnico proti Miliji G., ker naj bi zagrešil tudi kaznivo dejanje blatenja ugleda SFRJ po 157. členu Kazenskega zakonika!

Na sojenju se je Gojak branil z izjavo, da so priznanje, da je on napisal tiste tri inkriminirane besede, izsilili, ker so ga **tepli** pred preiskovalnim sodnikom, vendar ga je kazenski senat Vrhovnega sodišča v Pančevu decembra 1987 vseeno obsodil na dve leti zopora!

Gojak se je zaradi tega pritožil na Vrhovno sodišče Vojvodine. Branilec, beograjski advokat dr. Rajko Danilović, je navedel, da Josip Broz ni več živ in da tako ne more uživati kazensko pravne zaščite, ker je tako opredeljeno v ustavi pa tudi v Kazenskem zakoniku SFRJ. Mimogrede, po isti ustavi so vsi prebivalci enakopravni tako da pokojnemu Josipu Brozu, ne glede na zasluge, ki mu jih priznava to tožilstvo in sodišče, ni mogoče pripisati norm, ki veljajo za žive ljudi.

Aprila letos je Vrhovno sodišče obsodilo Gojaka na deset mesecev zopora.

Vrhovno sodišče pojasnjuje, da vsako zasmehovanje Josipa Broza Tita tudi po njegovi smrti predstavlja tudi zasmehovanje SFRJ...

Dejstvo je in to brez namenov, da branimo ravnanje Milije G., da sta bila v zgodovini samo dva diktatorja zaščitena pred kritiko tudi po svoji smrti. Razen tega so nadobudnega javnega tožilca šandorova v Pančevu pred dobrim mesecem aretirali in pripravili zaradi sedmih težkih kaznivih dejanj prevare in sprejemanja podkupnine.

iz „Mladine“ od 1. julija 1988

DAROVALI SO:

Od 16. 12. 1987 do 29. 2. 1988	Mikolič Milena	10
ZA ROŽMANOV DOM:	V spomin a pok. teto H. Sapelnik:	
	Žerovnik Jože	30
	V spomin na pok. Jožeta Potočnika:	
	Grohar Nace	50
Rev. Malenšek	Sra. Rosita	10
Rupnik Slavko	V spomin na pok. Jožeta Žgajnarja:	
Beno Franc (darilo ob rif.) ...	Tomažević Lovro	100
Potočnik Jože - zapuščina	V spomin a pok. Pavleta Čibeja:	
V spomin a pok. starega očeta	Omizje prijateljev pok. Pavleta	
inž. Frančiča in botra A. Potokarja:	v San Martinu	35
Matičič Tomaz	Mikolič Milena	10
V spomin na pok. Lojzeta Bavdaža:	Vadnjal Ivo	25
Inž. Matičič Anton in Iina ...		

V spomin na vse pokojne v družini:	Inž. Matičič Anton	20
Šproc - družina	Frančič Ignacij	20
Oblak Tone	Loboda Marjan ml.	20
N. N., Nemčija	šurman Vera	15
Aljančič Vinko	Bras Rudi	10
Hožozan Vera	Kožar Janez	10
Dobiček pri kosilu v Rožmanovem domu 27. 3. 1988 :....	Ob smrti Tinke šušteršič	
1.578	roj. Vomberger:	
Dr. Alojzij Starc — Cerkevna nabirka pri sv. maši 27. 3. 88	šušteršič Marjan	50
132	šušteršič Janez - Vera	100
V spomin na pok. odbornika Rožmanovega doma Lovra Tomaževiča:	V spomin na pok. Toneta Krajnika:	
Čarman Peter	Dolenc Vencelj	50
200	(V dol.)	
Potočnik Matevž	Petrič Lojze	10
200	Lampič Filip	25
Dr. Kociper Stanjo	Stopar Francka	20
100	N. N., Cleveland	100
Dimnik Dušan	Hren France	50
100	Gregorič Lojze	25
Oblak Franc	N. N., Kanada	50
50		
Jenko Janez		
50		
Korošec Ivan		
40		
Dolene Vence'j		
20		

Cena te številke na 56 straneh je za Argentino A 10.-. Letna naročnina za inozemstvo je 15 USA dolarjev po navadni in 20 USA dolarjev po letalski pošti ali pa odgovarjajoča cena v drugi valuti.

Correo
Argentino
Suc. 7 (B)
y S. Justo (B)

FRANQUEO PAGADO
Concesión N° 5811

TARIFA REDUCIDA
Concesión N° 691

Propiedad Intelectual
No. 114.875 - 8-1988
R. Falcón 4158,
1407, Bs. As.